

ETNOLOGI PÅ MUSEER

En studie i hur det mänskliga förhållandet till materiell kultur beskrivs inom etnologisk föremålsforskning samt hur sådan forskning kan vara till nytta i museimannens praktiska arbete.

Karin Aringer
ETN 103, Ht. 2006
Etnologiska institutionen
Lunds universitet
Handledare: Eva Norström

Innehåll

1. Inledning	3
Presentation av ämnet	3
Syfte och frågeställningar	4
Metod och material	4
Tidigare forskning	6
Disposition	8
2. Från föremål till företeelse	10
Museer och föremål	11
Samlingarna	12
3. Tingen som materiella objekt	15
Vad göms under ytan?	16
Estetiskt värde	19
4. Tingens språkliga dimension	21
5. Att minnas genom artefakter	24
Minnen förändras	26
Tröstare och övergångsobjekt	28
6. Ting som berör	30
Skillnader mellan det individuellt och kollektivt svåra	34
7. Framtidens föremål	36
8. Konklusion	40
9. Litteratur och källor	45

1. Inledning

Presentation av ämnet

Saker, artefakter, föremål och ting kan vara tillverkade av oss människor, men de kan också vara naturalier. Många ting har en viss funktion, andra har det inte, vissa är verktyg, andra är leksaker eller souvenirer, somliga kan även vara konstföremål. Detta kan verka enkelt och självklart, men inom den etnologiska föremålsforskningen tillskrivs tingen ytterligare dimensioner. Etnologerna anser nämligen att dessa kan berätta mycket om människan och hennes situation då etnologi är en disciplin som kan sägas ha människan och hennes relationer som utgångspunkt i forskning och analys. Under nittonhundratalet har intressegraden för föremålsroll i människans liv inom den etnologiska forskningen skiftat men under de senaste två decennierna har föremåls status som forskningsobjekt återigen lyfts fram av ett antal etnologer. Det svaga intresset för föremål som dominerade nittonhundratalets senare hälft verkar ha påverkat utformningen av dagens kurser i etnologi. Då jag själv och flera av mina kurskamrater har för avsikt att utbilda oss för en framtid inom olika typer av museirelaterade yrken har vi valt att studera etnologi, eftersom det kan ge oss värdefulla kunskaper som vi antagligen kan få användning för i framtiden. Det är dessutom oerhört vanligt att museianställda har någon slags utbildning i etnologi.

Jag vet av egen erfarenhet att en grundutbildning i etnologi kan bidra med en mängd användbara teoretiska redskap och en god inblick i mänskliga kulturmönster och livsvärldar.¹ Genom tidigare studier i museologi vid Umeå universitet samt yrkespraktik vid Malmö Museer har jag dock upptäckt att arbetsuppgifterna på ett museum även kräver konkret kunskap om föremåls betydelse och hur man kan använda sig av dem i scenografiskt och pedagogiskt syfte. Jag har även förstått att det är där, i anslutning till samlingarna, som den största delen av dagens föremålsforskning äger rum. En grundutbildning i etnologi skulle dock kunna förmedla en mängd värdefulla kunskaper som skulle vara till nytta för studenterna då de ger sig ut i arbetslivet. En möjlighet till fördjupning i den etnologiska föremålsforskningen, genom en förändrad kursplan eller möjligheten att välja en tilläggskurs, skulle alltså vara till stort värde för oss som siktar på en museal karriär. För att få reda på

¹ Med ”grundutbildning” avser jag 1-60 poäng.

vilka etnologiska kunskaper som kan komma till användning på ett museum har jag, med relevant litteratur som utgångspunkt, undersökt vad som definierar ett museum samt hur ett postmodernt museum arbetar. Genom intervjuer har jag sedan bildat mig en uppfattning om vilka kunskaper som verkligen krävs av de anställda för att på ett tillfredsställande sätt kunna genomföra sina arbetsuppgifter. En sådan undersökning är värdefull eftersom museerna är bland de få arbetsplatser där etnologer eftersöks och en anpassad utbildning skulle ge oss fördelar i den hårda kampen om eftertraktade anställningar samt skapa gynnsammare förutsättningar för vår framtida yrkesutövning.

Syfte och frågeställningar

Mitt syfte med uppsatsen är: *att studera hur den etnologiska föremålsforskningens teori problematiseras och praktiseras i de kulturhistoriska museernas verksamhet samt att undersöka vilka etnologiska kunskaper som skulle förbereda en student inför museiyrket.* För att göra detta granskar jag den föremålsorienterade teori och empiri som grundutbildningen i etnologi skulle kunna utökas med, t.ex. i en specialkurs. Det handlar om hur människors relationer till föremål kan se ut, vad tingen kan betyda för dem och hur kännedom om detta kan hjälpa studenterna i deras framtida yrkesutövande. Jag behandlar frågeställningar som: Vad kan tingen berätta om människors liv? Hur kan tingen användas som budbärare? Hur påverkar de människans upplevelser av museets utställningar? Vilken roll spelar föremålen, och kunskapen om dem, i museernas arbete? Vilken typ av saker platsar i museernas samlingar, vad väljs bort? Resultatet av mitt arbete diskuterar jag sedan i form av en jämförelse mellan den kunskap som efterfrågas och hur grundkursens innehåll svarar mot detta behov.

Metod och material

I mitt arbete har jag valt att söka efter överensstämmelser mellan teori och praktik. Detta har medfört att jag lagt ner mycket tid på att studera en stor mängd föremålsrelaterad etnologisk forskning, för att kunna urskilja några huvudingångar att arbeta vidare med. Det teoretiska urvalet genomfördes med hjälp av en mycket enkel metod, nämligen närhet och tillgång. Det skulle alltså vara litteratur som fanns tillgänglig på biblioteken i mitt närområde. Det mesta fann jag i bibliotekens kataloger under sökord som *museer*, *föremål* eller *etnologi*. Andra kände jag redan till eller hade använt i andra sammanhang. Jag har valt bort den litteratur som jag ansåg vara för ålderdomlig och istället inriktat mig på litteratur publicerad under de senaste tjugo åren eftersom den kan relateras till dagens museer. Jag är medveten om att den

här urvalsmetoden kan ha medfört brister i mitt empiriska material, bland annat då de allra senaste publikationerna ännu inte nått biblioteken. Trots detta anser jag att jag genom min bearbetning av en stor mängd varierat material har kunnat urskilja några gemensamma ställningstaganden hos de olika författarna, vilka kan bedömas som användbara. Det är denna sammanställning som sedan legat till grund för min undersökning. Det medför i sin tur att mina egna erfarenheter och åsikter är en del av materialet, vilket ändå skulle vara svårt att undvika då det är i princip omöjligt att beskriva verkligheten utan att påverka den.²

Utan avgränsningar blir dock en undersökning av hur den etnologiska föremålsforskningens teori problematiseras och praktiseras i de kulturhistoriska museernas verksamhet till en omöjlig uppgift. Därför har jag valt att fokusera på museernas arbete med utställningar och insamling, eftersom det är de två delar där föremål innehar en betydande, respektive dominerande roll. För att möjliggöra denna uppgift och inhämta kunskap på det praktiska området har jag genomfört kvalitativa intervjuer med tre museimän³. Redan från början valde jag att lägga ner mycket tid på att införskaffa kunskap om etnologisk föremålsforskning samt hur arbetet med utställningar och samlingar går till på museerna. Denna kunskap hade jag senare nytta av då jag skrev frågelistor men även under intervjuerna, eftersom det innebar att jag redan hade de grundläggande kunskaper som krävdes för att kunna föra en givande diskussion med informanterna. På detta sätt kunde jag istället för att genomföra en stor mängd kvantitativa intervjuer istället koncentrera mig på endast två fördjupade muntliga intervjuer samt en kortare, via e-post.

De museimän som jag intervjuat personligen heter Lena och Katarina. De har lång erfarenhet av musealt arbete och är anställda på ett mindre länsmuseum i södra Sverige. Bägge är utbildade antikvarier och titulerar sig *föremålsansvarig* respektive *utställningsansvarig*. Att deras museum är litet och ickestatligt samt använder sig av en platt organisation utgör, tillsammans med att bägge informanterna är medelålders kvinnor, faktorer som på olika sätt har påverkat deras svar. Jag vill även nämna att jag på informanternas egen begäran skickat ut frågelistor inför intervjuerna.⁴ Det innebär att de hade ungefär en veckas tid på sig att fundera på frågeställningarna. Detta kan vara både positivt och negativt för svarens karaktär – de blir genomtänkta men förlorar i impulsivitet. Jag har själv ett speciellt förhållande till de

² Ehn och Klein 1994

³ "Museimän" är den gängse övergripande benämningen för personer som arbetar på ett museum, oavsett kön. För övrigt anser jag att en ny könsneutral titel bör införas.

⁴ Dessa frågelistor liknar varandra men är inte identiska.

intervjuade kvinnorna, i egenskap av kollega, då jag arbetar som timanställd receptionist på samma museum. Det medför att jag är mer informerad om museets verksamhet och informanternas arbete än andra studenter. Jag vill dock poängtera att jag inte haft någon djupare kontakt med vare sig Lena eller Katarina, samt att jag har eftersträvat en objektiv tolkning av deras svar, så långt det nu varit möjligt. Den tredje informanten är Magdalena, en kvinnlig intendent på Världskulturmuseet i Göteborg. Hon har bland annat arbetat med utställningarna *No name fever* och *Trafficking*, som behandlar AIDS respektive illegal sexhandel med människor. Jag har i huvudsak använt hennes erfarenheter i diskussionen om utställningar som behandlar svåra ämnen. Eftersom vi endast har haft kontakt via e-post är hennes svar i allmänhet korta, direkta och relativt opersonliga. Jag menar att det har försvårat min tolkning, eftersom jag inte kunnat se ansiktsuttryck eller höra betoningar och pauser. Men det finns även en fördel med sådan kommunikation då hon utan omsvep går direkt på väsentligheterna.

Tidigare forskning

Den etnologiska föremålsforskningen har, som jag tidigare beskrivit, en stark koppling till museerna och deras verksamhet. Det är en av anledningarna till att jag i denna studie har valt att förena etnologisk och museologisk teori. Den kompletteras med litteratur av sociologisk natur samt de ovan nämnda intervjuerna. Då jag har studerat en stor mängd texter och artiklar har jag här valt att presentera ett urval, de som jag ansett mest betydelsefulla för min undersökning.

Det finns mycket litteratur om hur forskare kan använda sig av föremål som metodiska redskap. Kunskap om tidigare materiell forskning och museernas insamling finns att hämta i artiklar av etnologerna Orvar Löfgren och Billy Ehn, verksamma vid Lunds- och Umeå universitet, och i *Dokumentation och föremålsinsamling- en tillbakablick* av Cecilia Hammarlund-Larsson.⁵ I en rapport utgiven av Etnologiska institutionen vid Åbo akademi, *Etnologisk föremålsforskning*, beskriver etnologen Janne Vilkkuna och Eva Silvén, som är etnolog och anställd vid antikvariska avdelningen på Nordiska museet, forskningen ur ett historiskt perspektiv. Annan etnologisk litteratur värd att nämna är *Varats oändliga tinglighet* av Gunilla Kjellman, fil.dr i etnologi, och *Fragment och materialiserade minnen*, skriven av Barbro Klein, lektor i etnologi vid Stockholms universitet.⁶ Även Elisabeth Stavenow-

⁵ Löfgren 1995, Ehn 1992, Hammarlund-Larsson 1992, Vilkkuna 1996, Silvén-Garnert 1996

⁶ Kjellman 1993, Klein 1995

Hidemark, som är etnolog och tidigare intendent på Nordiska museet, har författat ett intressant material. I sin text *Föremålets betydelse* diskuterar hon vikten av föremålskunskap och nyttan med museernas katalogisering.⁷ Mitt material kompletteras med Bruno Latour och Sten Andersson, två sociologer som behandlat människans relation till föremål i sin forskning.⁸ I Latours resonemang är gränserna mellan människor och föremål diffusa, de är beroende av varandra för att kunna existera. Andersson avhandlar bland annat hur föremålets dolda innebörder, på olika sätt, kan påverka en mänsklig kropp.

Eva Silvén har inspirerat mig med sina resonemang om meningen med att samla och bevara föremål. Hon har tillsammans med Anders Björklund varit redaktör till *Adressat okänd* och *Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör*.⁹ *Adressat okänd* behandlar i text och bild problem och frågeställningar om samtidsdokumentation. Den tillkom efter ett upprop som sändes ut till deltagarna i de kulturhistoriska museernas nätverk för samtidsundersökningar, Samdok. Budskapet var: ”Välj ett samtida föremål ur museimagasinet och bifoga därtill en kort text – ett föremål som sammanfattar de egna samlingarnas inriktning, ett innebördsrikt, meningsindränkt, symbolladdat ting som på något sätt är betecknande för vår tid och som därför har något viktigt att säga våra efterkommande.” Resultatet blev 68 bidrag från lika många museer.¹⁰ Även *Svåra saker* behandlar vad museerna samlar in, visar och sparar för framtiden men den här gången riktade Björklund och Silvén in sig på hur museerna dokumenterar och visar det främmande, sorgsna och svåra. Det började som ett seminarium 1998, som följdes av ett upprop till museerna. Ännu en gång bad man om ett föremål med en intressant berättelse ur museernas samlingar, ett i någon betydelse svårt eller farligt objekt. Det kunde vara ting som genom människors handlingar och föreställningar blivit skrämmande eller avvikande, ting som väckt motstånd, ting som inte var vad det vid första anblicken syntes vara.¹¹ De insamlade föremålen blev en mobil utställning som rullade genom Sverige i en trailer, från december 1999 till september 2000. Fältstationen rymde 54 föremål från lika många museer, tillsammans med varsin text om dess historia. Syftet med projektet var alltså att skapa en debatt om hur museerna förhåller sig till det svåra och farliga samt vilka historier det är som överlever i museernas arkiv. Jag har undersökt hur deras projekt färgat av sig ute på museerna och om deras tankar är något som införlivats i de

⁷ Stavenow-Hidemark 1992

⁸ Latour 1998, Andersson 1985

⁹ Björklund och Silvén-Garnert 1996, Silvén och Björklund 2006

¹⁰ Björklund och Silvén-Garnert 1996:7

¹¹ Då jag inte kunde finna på någon bättre benämning för denna typ av föremål har jag i texten använt mig av Silvén och Björklunds term ”Svåra saker”.

utställnings- och föremålsansvarigas arbete. Vad har informanterna för inställning till sådana föremål, hur jobbar de med tingens biografi i utställningarna och var går gränsen för vad som kan ställas ut?

Jag har även hämtat användbar information ur etnologen Kerstin Gunnemarks *Minneas galleri – om minnesskåp och kulturarv*. Där diskuteras människors olika förhållningssätt till materiella ting samt hur tingen är förbundna med berättelser och minnen.¹² Kopplingen mellan människans minne och föremålen runt omkring henne återkommer hos Eva Kjerström Sjölin, antikvarie på Kulturen i Lund, i artikeln *Minnesnycklar*.¹³ Tillsammans med *Att plocka upp livet* av Margit Wettstein, etnolog vid Uppsala universitet, och Björn Magnusson Staafs, stadsantikvarie i Lund, *Fantasin och museernas villkor – glömska, minne och framtid* utgör dessa texter huvudsaklig teoretisk inspiration till diskussionen under rubriken *Att minnas genom artefakter*.¹⁴

Disposition

Huvudtexten inleds med en sammanfattning av tidigare etnologisk föremålsforskning, för att ge en bakgrundsbild att bygga utredningen på. Där tar jag bland annat upp hur relationen mellan människor och föremål beskrivs i litteraturen, samt hur museerna använder sig av föremål och hur ting har behandlats och värderats över tid. I kapitel 3, *Tingen som materiella objekt*, för jag en diskussion om föremålens materiella egenskaper och hur människan och objektet kan påverka varandra på ett fysiskt plan. I det fjärde kapitlet, *Tingens språkliga dimension*, skiftar jag fokus, från det konkreta till det abstrakta. Det handlar om hur människan talar om tingen samt vad tingen kan berätta om människan. Det leder mig in på kapitel 5, *Att minnas genom artefakter*, och föremålens förmåga att väcka känslor hos människan. De kan till exempel framkalla minnen, både av oss själva och andra människor. Här reflekterar jag även över hur minnesbilder kan förändras samt hur ett föremål kan ge styrka och tröst åt människor som sörjer. I nästa kapitel, *Ting som berör*, ägnar jag mig åt vilka minnen som anses mest värdefulla och vilka vi helst vill glömma. Här tittar jag på vad det är som lyfts fram i det kollektiva minnet och varför det är viktigt för museerna att inte utelämna olika typer av svåra upplevelser. I det sjunde kapitlet, *Föremål för framtiden*, behandlar jag den stora frågan om vilka föremål som ska sparas för framtiden men också hur

¹² Gunnemark 2004

¹³ Kjerström Sjölin 2002

¹⁴ Wettstein 2006, Magnusson Staaf 2006

samtiden kan dokumenteras på bästa sätt. Till sist avslutar jag med konklusion samt en förteckning över mina källor.

2. Från föremål till företeelse

I detta kapitel beskriver jag hur museernas arbetsmetoder och förhållande till föremål utvecklats under de senaste århundradena. Detta skapar en grund till textens fortsatta diskussioner. Jag presenterar även olika sidor av etnologisk och museologisk föremålsforskning, i syfte att få svar på vilka föremålsorienterade kunskaper som är relevanta i ett musealt yrke. Det finns idag många likheter mellan etnologi och museologi. En gemensam utgångspunkt är föreställningen om att alla saker, de vi en gång ägt och de vi brukar idag, är delar av vårt kulturarv. Föremålen bildar referensramar till människornas liv, i varierande livsfaser och under skilda tidsepoker. Tingena uppfattas som lämningar av den mänskliga vardagen, oavsett social och etnisk tillhörighet.¹⁵ Naturligtvis skiljer sig olika forskares ståndpunkter åt och därför koncentrerar jag mig här på att lägga fram det som jag anser är mest signifikativt inom disciplinerna.

I boken *Varats oändliga tinglighet* beskriver Gunilla Kjellman ett etnologiskt sätt att se på tingen, där varje föremål betraktas ur ett systemperspektiv och då kan ses som representanter för hela kulturer och livsformer. Ett enstaka ting kan alltså via ett sådant synsätt leda fram till förståelse för en hel kultur genom att man analyserar de kulturmönster som skapas/skapats kring föremålet.¹⁶ Som tidigare nämnts menar etnologerna att förhållandet mellan individ och objekt är mycket mer än vad som är synligt vid första anblicken, förutom material, funktion och ekonomi handlar det även om upplevelser och budskap.¹⁷ En etnologisk inställning till föremålen kan således innebära att det är människorna som ger tingen dess innebörd.

Den tydligaste skillnaden mellan etnologernas och museitjänstemännens föremålsforskning är att etnologen först och främst dokumenterar tinget i dess samtida miljö och eftersom etnologerna håller människan som sitt huvudsakliga forskningsobjekt är det oftast intervjuer och iakttagelser som utgör underlaget för deras forskning. Museitjänstemännen har däremot traditionellt haft föremålen som grund till sin expertis - tagna ur sitt ursprungliga sammanhang, som en del av museets samlingar. Förutom att föremål bevaras i museets samlingar så utgör de på det hela taget en stor del av museet och dess verksamhet, då de oftast

¹⁵ Gunnemark 2004

¹⁶ Kjellman 1993:10

¹⁷ Silvé-Garnert 1992

utgör det huvudsakliga underlaget i utställningar samt används i forskning. Jag kommer nu att mer ingående beskriva föremålets betydelse för den museala verksamheten.

Museer och föremål

Ett museum definieras i artikel 3 i ICOM's stadgar som en,

”ickekommersiell, permanent institution som tjänar samhället och dess utveckling och är öppen för allmänheten, som insamlar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut – i studiesyfte, för utbildning och förnjöelse – materiella vittnesbörd om människan och hennes omvärld.”¹⁸

Definitionen synliggör föremålets roll på museet, de kan sägas utgöra grunden till institutionens själva syfte då ett museum utan ambitioner att samla eller bevara inte heller kan kallas för museum. Ett museum är alltså ingenting utan sina samlingar och dess målsättning är att spegla människans liv och vårt kulturarv genom de insamlade föremålen men det kan också vara ett försök att hålla kvar det förflutna. Museernas andliga rötter finns i renässansen då förnäma män manifesterade sin makt och rikedom genom att grunda samlingar som främst visade exotiska föremål och naturalia.¹⁹ Museernas syfte har sedan dess successivt utvecklats till att bevara försvinnande kulturformer och ting åt eftervärlden, bland annat för att bistå samhällets kollektiva minne. En sådan hållning blir särskilt tydlig från slutet av 1800-talet och fram till 1960-talet, vid övergången mellan bondesamhälle och industrisamhälle. I början av den perioden uppstod en rad svenska och utländska museer, som genom sina samlingar försökte rädda och kartlägga allmogekulturen samt dokumentera och manifesteras landets historia.²⁰ Museerna, och samhällsbyggandet i övrigt, har länge präglats av ett lineärt tänkande, vilket innebär att historien presenterats i kronologisk ordning, forskningen dominerades länge av sökandet efter logiska strukturer och kollektiva mönster. Detta medförde att museernas historieskrivning byggdes upp kring vad som kan kallas för kontraster mellan förflutet och nutid, där de värderingar, beteenden och andra företeelser som ansågs tillhöra det förgångna betraktades som statiska, de relaterades inte till samtid eller framtid.

Idag ser dock de postmoderna museernas funktion och historieskrivning annorlunda ut, bland annat vad det gäller urvalsprinciper och vad som är angeläget att uppmärksamma i

¹⁸ International Council of Museums, en ickestatlig internationell yrkesorganisation som representerar museerna och museiyrket. www.dik.se, 2007-02-08.

¹⁹ Vilkuva 1996

²⁰ Gunnemark 2004

utställningar.²¹ En sådan förändring hör enligt etnologen Kerstin Gunnemark ihop med att den nutida historieförståelsen inte längre begränsas av periodiseringar på samma sätt som förut, vilket öppnar upp för studier av materiell kultur och andra kulturella uttrycksformer ur ett nytt perspektiv.²² Om museerna tidigare valde att framhäva kontrasterna mellan dåtid och present så föredrar de nu att lyfta fram likheter, och skapa förståelse istället för avstånd. Det är alltså inte längre fråga om *en* historieskrivning utan många *parallella* historiska erfarenheter och tolkningar.

Samlingarna

Det som skiljer museernas samlingar ifrån de flesta andra grupperingar av föremål är att de har samlats in enligt en viss princip och ordnats enligt ett särskilt system. Janne Vilkuna menar att en museisamling därmed är ett tydligt resultat av mänskligt kulturbeteende, oberoende av om den innehåller kultur- och konstföremål, biologiska preparat eller geologiska arkivalier.²³

Tyngdpunkten i de svenska museisamlingarna ligger på tiden mellan 1750 och 1900-talets första hälft. Ämnesmässigt dominerar jordbruk och andra förindustriella basnäringar tillsammans med stadshantverk.²⁴ 1900-talet är sparsamt företrätt och lägre socialgrupper, barn och ungdomar samt etniska minoriteter är över lag underrepresenterade. På 1960- och 1970-talen insåg man behovet av förnyelse i museernas föremålssamlingar, insamlingsprinciper och praxis.²⁵ Efter omfattande diskussioner skapades Samdok, museernas samarbetsorganisation för dokumentation av samtiden.²⁶ För att klara av dokumentationen av 1900-talet och undvika framtida luckor i föremålsbeståndet var museerna tvungna att samarbeta med varandra och med andra institutioner. Eftersom museernas samlingar var så likriktade organiserades ett antal pooler med olika dokumentationsteman vilket skulle fördela och underlätta de enskilda museernas dokumentationsansvar. I de insamlings- och urvalskriterier som utarbetades i projektet var dock huvudbudskapet restriktivitet. Museerna skulle koncentrera sig på att samla in kvantitativa föremål, sådant som är verkligt representativt och typiskt för sin tid, det vanligaste och mest sålda.²⁷

²¹ Gunnemark 2004

²² Gunnemark 2004

²³ Vilkuna 1996

²⁴ Silvé-Garnert 1992

²⁵ Jfr Silvé-Garnert 1992, Hammarlund-Larsson 1992

²⁶ Samdok startade fullt ut 1982 och idag är i stort sett alla Sveriges museer anslutna. Silvé-Garnert 1992:30

²⁷ Silvé-Garnert 1992

Lena, som är föremålsansvarig, bekräftar att detta budskap har anammats av dagens museer. Under intervjun tar hon upp ett intressant exempel på vad som kan passa i en kvantitativ samling:

Vi ska samla in en självscanner, som dom har nu ute på ICA och Coop. Och så ska vi göra intervjuer i samband med det. Det tycker vi är ett föremål som... är väldigt symbolladdat. [...] Jag menar, under kustkulturundersökningen samlade man in 127 000 föremål och idag tar vi in EN självscanner, det blir ETT föremål som berättar.²⁸

Det restriktiva samlandet verkar följaktligen ha slagit igenom i praktiken och nuförtiden innefattar bara en tredjedel av alla Samdokundersökningar föremålsinsamling.²⁹ Trots detta råder det fortfarande stor osäkerhet vad det gäller hur, om och för vilket syfte museerna ska samla materiella ting. Lena talar om hur hon i sitt arbete kommit fram till hur det oavsett insamlingspolicy kan finnas flera olika anledningar att spara ett föremål. Dels för att det har en historia eller en funktion som kan berätta någonting, dels för att det är ett tidstypiskt föremål som kan vara användbart i utställningar. Lena menar alltså att även föremål som saknar en intressant kontext kan behövas i museets samlingar då de kan användas som rekvisita för att illustrera olika epoker och miljöer.³⁰ Det här är en intressant motsättning som visar att det i praktiken inte fungerar att stirra sig blind på teoretiska regler och dokument. Jag skulle vilja säga att det istället handlar om att skaffa sig en bra överblick av de befintliga samlingarna. Innehållet i museernas samlingar skiljer sig åt och därför är det viktigt med en individuellt utformad insamlingsplan, vilket de flesta museer har idag. Jag vill även understryka att skälet till att vissa föremål måste bevaras utifrån dess användbarhet som tidstypisk rekvisita är en direkt följd utav hur tidigare insamling genomförts d.v.s. om museerna redan från början valt att samla in föremål som kan säga något om sin tid, så skulle dagens museer inte ha det här problemet.

Jag får av mina informanter och övriga källor intrycket att det inom museiväsendet flitigt diskuteras att insamlingen av föremål bör utgå från människor och sociala grupperingar istället för föremålskategorier. Det skulle betyda att tyngdpunkten flyttas ännu längre bort från insamling av föremål mot den kringdokumentation som består av intervjuer, beskrivningar

²⁸ Intervju 1:4f, Självscanner - en bärbar scanner som bla. används på stormarknader, där kunderna själva läser av streckkoden på varan, vilket avlastar kassörskorna.

²⁹ Silvéen Garnert 1992

³⁰ Intervju 1:3

och fotografier. Det tror jag skulle innebära att möjligheterna att samla in föremålets sociala och kulturella kontext ökar. Dessutom har de flesta kulturinstitutioner börjat arbeta tvärvetenskapligt. De slår sig samman över ämnesgränserna för att få en helhetsbild av de problem som verkligen strukturerat dagens samhälle.³¹ Flera museologer anser att museerna, genom att arbeta tvärvetenskapligt, kan bredda sina upptagningsområden, få en större social spridning och se samlingarna ur ett nytt perspektiv. Jag delar dessa åsikter och de har en tydlig koppling till syftet med min text, då jag avser att ta reda på hur den etnologiska blicken kan komma till användning på ett museum.

Utvecklingen på museerna innebär att föremålsproblematiken under det senaste decenniet har förskjutits allt mer från det rent insamlingstekniska området till att mer handla om hur museerna kan skildra det materiellas roll i människors liv och tillvaro. Föremålen i sig är fortfarande viktiga för museerna, men de har kompletterats med ett intresse för kontext. Det fungerar inte längre att utöka samlingarna i samma takt som tidigare, varken platsmässigt eller ekonomiskt. Det satsas istället på insamling av verkligt representativa föremål samtidigt som man ställer nya frågor på det befintliga materialet, ur ett mer etnologiskt och textorienterat perspektiv.³² En sådan utveckling borde skapa fler arbetstillfällen för etnologer, vilket understryker vikten av en utveckling inom den etnologiska grundutbildningen. Eftersom det för tillfället finns ett överskott av humanister på arbetsmarknaden anser jag att en utbildning anpassad till arbetslivet skulle leda till att framtida etnologer står sig bättre i konkurrensen om museimannatjänster.

³¹ Exempel på sådana problematiska företeelser kan vara "IT-bubblan", växthuseffekten eller glesbygdsproblematiken.

³² Jfr Silvé-Garnert 1992

3. Föremål som materiella objekt

Som jag tidigare nämnt är det föremålens kontext och symboliska innebörd som väcker störst intresse hos dagens etnologer. Det är dock viktigt att inte glömma bort tingens praktiska sammanhang, deras yta och konkreta egenskaper då det utgör en stor del av museimännens arbete, men även är av största betydelse för publikens möte med utställningen. Därför ska jag i detta stycke diskutera några olika perspektiv på människans fysiska förhållande till tingen.

Människors förhållande till tingen varierar, precis som de uppfattningar om vilka attityder vi bör ha till materiella ting skiftar mellan olika personer. Åtskilliga etnologer menar att denna skiftande inställning är relaterad till variabler som livstilsval, klassbakgrund, utbildning, yrke och fritidsintressen.³³ Dessa variabler påverkar även människors möjligheter till konsumtion av ting, då den är direkt kopplad till ekonomi, hushållstyp och bostadsförhållanden. Detta innebär i sin tur att konsumtionen ofta förändras under livets gång. Utifrån detta synsätt är alltså individens val av ting inte endast styrd av smakpreferenser, även om valmöjligheterna i dagens konsumtionssamhälle är stora och sätten att kombinera saker kan profileras på personliga vis.³⁴ Kerstin Gunnemark anser att människors vilja att konsumera eller tillskriva saker särskild betydelse inte enbart är relaterad till skillnader i den individuella livsföringen. Enligt henne är somliga människor trogna ett asketiskt eller hedonistiskt ideal, som styr deras förhållningssätt till tingen, livet igenom. Asketisk konsumtion är återhållsam, sparsam och rationell, sådana personer markerar ett svalt intresse av föremål och framhäver ofta att sociala relationer är viktigare i livet. Medan en mer hedonistisk individ är inriktad på njutning, nöje och flärd vilket ofta även innebär att de har en förkärlek till ting.³⁵ Sparsamhet behöver dock inte innebära att individen har få ting i sin ägo då en asket gärna samlar på saker för att de kan vara bra att ha. Vidare hävdar Gunnemark att den asketiska inställningen härrör från ett religiöst lutheranskt ideal som till exempel framhåller arbetets värde, men att det under 1900-talet uppstod ännu en typ av motiv som ersatt de religiösa, nämligen en form av esteticism som hyllar det enkla, stilrena och smakfulla. Gunnemark tror att en del av de människor som anammat det asketiska idealet med moderna funktionalistiska förtecken har velat markera distans till tingen, det kan till exempel bero på att de flyttar och bryter upp flera gånger under livet.³⁶

³³ Gunnemark 2004:103

³⁴ Gunnemark 2004

³⁵ Gunnemark 2004:103f

³⁶ Gunnemark 2004:104

Jag kan hålla med om att det förindustriella samhällets religiösa ideal kan ha påverkat förhållandet som dåtidens människor hade till tingen, och konsumtionen av dem. För mig är det dock föga troligt att den postmoderna människans smakpreferenser berörs av religion, de påverkas enligt min mening i högre grad av vilka subkulturer och andra kortlivade strömningar som lyfts fram av media. En museitjänsteman skulle dock kunna använda sig av Gunnemarks resonemang i sin yrkesutövning då det kan vara en förklaring till varför människors reaktioner på utställningar och föremål skiljer sig åt. Dessutom synliggör det hur den postmoderna människans livsföring samt politiska och ideologiska faktorer påverkar hennes inställning till föremål, vilket i sin tur innebär att utställningarnas form och design måste förändras i takt med samhället.

Vad göms under ytan?

”Ingenting gör oss mer seende än att katalogisera.” skriver Elisabeth Stavenow-Hidemark.³⁷ Med det menar hon att det bästa sättet att verkligen lära känna ett ting är genom att vrida och vända på föremålet, på nära håll studera dess detaljer eller lära sig de fackord som krävs för att korrekt kunna beskriva dess egenskaper. Den typ av kunskap som katalogiseringen kan ge används alltså inte bara för stunden, utan stannar kvar extra länge i minnet och kan plockas fram vid senare tillfällen. (Detta följer jag upp i *Att minnas genom artefakter*, där jag diskuterar hur en fysisk kontakt med tingen kan göra det lättare att minnas.)

Katalogiseringen är av stor betydelse för tingens fortsatta museala liv eftersom det är vid en sådan beskrivning som föremålen ges en specifik identitet av museitjänstemännen.³⁸ Det kan dock i vissa fall uppstå svårigheter med att kombinera själva katalogiseringen med synen på föremål som källa till kunskap om människan. Det beror på vilket sätt den som katalogiserar väljer att skriva in föremålet på. Är det kontexten och symbolvärdet eller de specifika materiella egenskaperna som är viktigast att bevara, och om det är symbolvärdet som är mest intressant, hur ska det katalogiseras?³⁹

Lena, som är föremålsansvarig, menar att bägge delar är viktiga att bevara men anser själv att det är mer intressant att fördjupa sig i symbolvärdet. Under intervjun diskuterade vi

³⁷ Stavenow-Hidemark 1992:103

³⁸ Stavenow- Hidemark 1992:103ff, Gunnemark 2004

³⁹ Jfr Brück 1995:109. Det här väcker också frågan om huruvida det går att se objekt som katalogiserats efter symbolvärde som autentiskt källmaterial?

Stavenow-Hidemarks påståenden om katalogisering, vilka Lena till viss del kan instämma i. Hon håller med om att katalogiseringen ger en djupare kännedom om föremålen och samlingarnas innehåll, som kan vara bra, men samtidigt tolkar jag det som att hon menar att katalogisering är ett arbete som redan är tillräckligt tidskrävande och egentligen inte kräver några specialkunskaper hos den som utför det eftersom symbolvärdet är mest intressant. Då symbolvärde i många fall handlar om en subjektiv bedömning där varje person utgår ifrån sina egna referensramar så blir det svårare för den som utför arbetet att vara objektiv och inte låta sina egna värderingar lysa igenom i beskrivningen.⁴⁰ Det gäller alltså för museitjänstemännen att kunna se förbi det förut bestämda symbolvärdet för att föremålsbeskrivningen ska bli objektiv. Lena, hävdar själv att hon så gott som aldrig lägger några egna tolkningar till föremålsbeskrivningen utan istället försöker vara så objektiv som möjligt. Arbetet med att analysera och tolka föremålen lämnar hon åt den eller de som ska ställa ut dem. Lena anser att hennes uppgift är att samla in så mycket information som möjligt om föremålet, för att underlätta en senare tolkning.⁴¹

I jobbet med registreringen så beskriver jag naturligtvis så mycket jag kan av tillverkning och material och så lägger jag ändå min mesta tid på att få dit historiken. Om hundra år kan vi fortfarande beskriva, fördjupa oss i det vi kan se fysiskt, material och teknik, men vi kan aldrig mer se kontexten.⁴²

Symbolvärdets förgänglighet utgör alltså ett av de problem som museerna brottas med i sina samlingar. Med tanke på alla de ting, utan vidare uppgifter eller bevarad kontext som samlar damm hos museerna i vårt land blir Lenas inställning till symbolvärdets stora betydelse än mer värdefull och jag hoppas att fler museimän delar hennes åsikt i den här frågan. Förutom insikten av kontextens värde krävs det dessutom att de blivande museimännen har kunskap om vad ett föremål kan berätta och vad dess berättelse kan innebära för historieskrivningen, vilket de bland annat kan tillgodogöra sig i den etnologiska grundutbildningen, för att framtidens samlingar inte ska lida av samma brist på kontext som idag.

Stavenow- Hidemark menar också att man måste veta hur ett föremål fungerat rent tekniskt, för att det ska utstråla ett tydligt budskap.⁴³ Annars finns risken att museiföremålen förblir

⁴⁰ Även om rådande paradigmer utgör ramen till människors tolkningar av tingen så utgår varje individ från sina egna referensramar och det gör att någon bestämd och exakt tolkning inte existerar.

⁴¹ Intervju 1:9

⁴² Intervju 1:11

⁴³ Jfr Stavenow-Hidemark 1992, Brück 1995

stumma snarare än källor till dynamisk kunskap.⁴⁴ Men att veta hur saker och ting ser ut och är konstruerade är inte nog, utan sin rätta kontext säger de inte mycket. Stavenow-Hidemark beskriver hur föremål ofta utgör en del av en enhet. Ett exempel på detta kan vara hur ett ensamt verktyg talar om sin enskilda tillämpning men tillsammans med flera andra verktyg kan det få betraktaren att förstå en hel tillverkningsprocess eller användningsområde.⁴⁵ Det är alltså viktigt att kunna placera föremålen socialt, geografiskt, funktionsmässigt och i tid innan vi kan avslöja deras rätta betydelser.⁴⁶ Lena hävdar att dessa betydelser i första hand kan tas tillvara genom intervjuer med donatorer. Personligen lägger hon inte, till skillnad från hur Stavenow-Hidemark resonerar, ner speciellt mycket tid på att studera föremålets konstruktion. Hon föredrar att se föremålets fysiska beskrivning och dess kontext som en helhet där material, teknik och mått utgör den grund där berättelsen kan förankras.⁴⁷

Jag kan tänka mig att det finns flera tillfällen då undersökningar av föremålets utformning, material och teknik kan betyda mycket för dess symboliska och kommunikativa aspekter, eftersom studier av ett tings faktiska materialitet ofta kan ge en inblick i hur dess ägare eller brukare använt det. Ett slitet och lagat ting kan ju till exempel ge museimannen en ledtråd om att det är ett väl använt föremål som fungerat bra att nyttja och till och med ansetts värt att spara trots att det gått sönder. Ett orört föremål i fint skick berättar kanske en helt annan historia, det kan ha ansetts för värdefullt för dagligt bruk eller helt enkelt inte uppfyllt sin funktion. Vi kan dock aldrig vara helt säkra på att ett föremål har använts på det sätt som vi genom dess utseende tror oss kunna förstå. Det beror på att föremål kan ha flera olika sekundära användningsområden. Dess fysiska egenskaper kan ju många gånger passa för fler saker än vad det i första hand skapades för. En helt vanlig blyertspenna kan som bekant förutom att vara ett skrivdon även fungera som till exempel ett hårspänne eller en pekpinne. Det här är något som enligt min mening är viktigt att göra blivande museimän uppmärksamma på i kontakten med samlingarnas föremål. Då det är angeläget att inte ge tingen en bestämd innebörd eller statisk betydelse. I arbetet med katalogisering eller utställning kan de inblandade istället anta en reflexiv hållning som lämnar öppet för alternativa tolkningar. Inom etnologin diskuteras det flitigt hur forskaren hanterar sin subjektivitet och sin egen närvaro i studiet av andra människor. Det innebär att museimän som genomgått en grundutbildning i etnologi står väl rustade inför sådana arbetsuppgifter.

⁴⁴ Östling 1995:127

⁴⁵ Stavenow-Hidemark 1992:111

⁴⁶ Stavenow-Hidemark 1992:104f

⁴⁷ Intervju 1:10f

Sten Andersson utvecklar resonemanget om föremålens sekunda användningsområden och hur föremålens fysik kan sägas ha en direkt påverkan på våra kroppar då de inverkar på våra rörelsemönster och känslor. Möblernas utformning påverkar kroppens ställning och ett trasigt eller krånglande ting gör oss irriterade.⁴⁸ Men de kan även styra oss indirekt. Det kan handla om föremål som kan sägas tjäna andra syften än det rent praktiska bruket. Andersson hävdar att de allra flesta föremål, som kom till i skiftet mellan bondekultur och industrialism, uppstod som ett sätt att förhindra ett spontant förhållande mellan människan och naturen. Han talar om hur flera sådana föremål uppstod i samband med den borgerliga kulturen⁴⁹ och dess strävan efter en disciplinerad människokropp. Sådana föremål kan förutom ett synligt funktionellt ändamål även sägas ha tre dolda syften, att förhindra kroppslig kontakt mellan människor, att förhindra människans kroppsliga kontakt med världen samt att förhindra människans kontakt med sin egen kropp. Besticken eller skohornet är två exempel på föremål som kan sägas stämma in på de ovan nämnda funktionerna och som är ett tydligt exempel på hur disciplinering av kroppen genom ting kan gå till samt hur föremål förutom sina uppenbara praktiska egenskaper, såsom att kniven till exempel gör det lättare att dela maten i lagom bitar eller att användning av skohorn gör att skorna håller längre, även kan ha en underliggande politisk dimension. Detta exempel visar på hur våra handlingar alltså omedvetet kan regleras med hjälp av föremål, med materien som utgångspunkt.⁵⁰ Det kan även appliceras på museernas utställningar då producenten med hjälp av arkitektur och möblering bland annat kan påverka publikens sätt att röra sig i utställningen.

Estetiskt värde

I en text som handlar om tingens materialitet går det knappast att undvika det estetiska värdet. Det konstnärliga uttrycket måste ha funnits med i spelet när föremålet skapades och har stor betydelse för vår tolkning av det, inte minst vid den tidigare nämnda katalogiseringen. Det är ju som sagts de visuella egenskaperna, formerna och färgerna som utgör grunden för om vi skall tillägna oss ett föremål eller inte. Det är skillnader i detaljerna av utformningen som gör föremålet attraktivt för olika grupper av människor. Det är smaken, våra personliga

⁴⁸ Löfgren 1995

⁴⁹ Disciplinering kan beskrivas som den syn på människan och hennes kropp som uppkom i samband med samhällsomvandlingar och kulturförändringar under 1800-talet, beroende på övergången från agrarsamhälle till industrialism. Övergången innebar att färre arbetade i jordbruket, städernas befolkning ökade och en ny medelklass växte fram, nya kulturmönster skapades - den borgerliga kulturen. Den betonar gränsen mellan människa och natur och hyllar den kontrollerade människan. Innebar nya ideal kring hygien och renlighet, tid och familj.

⁵⁰ Andersson 1985:81

preferenser tillsammans med rådande paradig⁵¹ som hjälper oss att välja ut vilka föremål vi föredrar. Det är smaken som bestämmer vad vi väljer och det gäller givetvis också på museerna. Emedan smakpreferenser skiljer sig mellan olika grupper kan det på museerna vara svårt att gestalta en materiell miljö som alla besökare kan känna igen sig i.⁵²

Katarina, utställningsansvarig, håller med om att det är svårt att tillfredsställa alla människors smak och intresse. Det enda sättet att få reda på hur hon lyckats med det är att röra sig mycket i utställningarna samt att ta tillvara på den feedback som besökarna lämnar. Hon anser att det är viktigt att besökarna har möjlighet att framföra sina åsikter, men att det är något som hon skulle kunna förbättra i sina utställningar.⁵³ Katarina berättar även om hur utställningsproducenten kan påverka vilka föremål som fångar publikens blickar. Det kan handla om att lyfta fram föremålen scenografiskt, till exempel med hjälp av ljussättning. Men också genom att ge särskilt betydelsefulla ting en mer ingående presentation med hjälp av texter.⁵⁴ Värdet av utställningstexter och tingens kommunikativa aspekter utreder jag ytterligare i nästa kapitel.

De teoretiska ingångar på hanteringen av föremål som jag diskuterat i detta avsnitt har en gemensam nämnare - museimannens makt över de museala tingen. Arbetet med att samla in, registrera föremål eller producera en utställning är fullt av personliga val. Vad ska dokumenteras? Vad ska utelämnas? Vilken färg ska väggen ha? Var ska vasen stå? Jag menar att det finns åtskilliga tillfällen i arbetet på museet när det är viktigt att museimannen är medveten om hur hennes egen smak, erfarenhet eller förkunskaper inverkar på museets budskap till publiken. Det är angeläget att hon förstår sin egen roll i berättelsen och försöker vara så objektiv som möjligt. Objektivitet som begrepp diskuteras inom etnologiutbildningen i samband med etnologisk metod, till exempel för uppsatsskrivande eller fältarbete.⁵⁵ Jag anser dock att man skulle kunna lyfta ut denna metodik till flera andra fält, däribland det praktiska arbetet på ett museum.

⁵¹ De allmänna regler inom vilka ett visst livsmönster upprätthålls, dvs. den rådande trenden inom en viss livsstil.

⁵² Brück 1995:112ff

⁵³ Intervju 2:4f

⁵⁴ Intervju 2:5

⁵⁵ För vidare information om kulturvetenskaplig reflexivitet, se t.ex. Ehn & Klein 1994.

4. Tingens språkliga dimension

Flera etnologer och sociologer talar om hur det mänskliga behovet är grunden till tingens existens.⁵⁶ De är skapade av oss och våra behov och får så att säga liv genom våra handlingar, benämningar och värderingar. Genom sättet vi benämner dem på har vi även en möjlighet att uttrycka föremålets status, symboliska innebörd eller genus – något som de inte kan göra av egen kraft. Museimännen får därmed agera talesmän för de utställda tingen. I detta kapitel ger jag svar på inledningens fråga om tingens roll som budbärare och hur deras budskap sammanbinds med vårt tal om dem.

I sin text "*Artefaktens återkomst*"⁵⁷ framför Bruno Latour sin uppfattning att föremål och levande människor alltid är integrerade och således påverkar varandra, han anser även att de flesta ting inte heller skulle existera utan människan. Latour ger flera exempel på hur människor använder sig av föremål för att uttrycka sitt budskap och styra varandra. Att genom en sådan översättningsprocess överföra det mänskliga språket till, vad han benämner som, en icke-mänsklig aktant kan beskrivas som en övergång från ord till ting och från ting till ord. Det är inte det ursprungliga uttalade budskapet som åtlöds, istället lyder man kontexten i föremålets tillämpning.⁵⁸ Föremålen fungerar alltså som bärare av sociala överenskommelser. Eftersom människorna och föremålen är så tätt sammanlänkade så ger detta en skenbild av en enda aktör, nämligen människan, vilket är effektivt vid olika former av maktutövning.⁵⁹ Denna intressanta bild av människors interaktion med föremålen för in en politisk dimension i mitt resonemang om vad som påverkar människors relation till tingen. Förutom smakpreferenser och postmodern livsföring kan vi således räkna in ett mer eller mindre synligt maktuttryck. Latours teorier kan, förutom att göra oss uppmärksamma på hur makt kan uttryckas genom tingen, även vara till nytta för en blivande museiman. Bland annat när det gäller att bestämma vilka föremål som ska ställas ut på museet och hur man sedan förklarar dess innebörd för publiken. Där innehar den utställningsansvarige och dennes medarbetare en maktposition, då de ansvarar för vilken historia som skall berättas och vilka föremål som skall ges utrymme i utställningen. De bestämmer på så vis vilket budskap som skall förmedlas till besökarna och det medför att alla utställningar bör ha en tydlig avsändare och ett tydligt syfte. I en av DIKforums artiklar ifrån förra året yttrar sig Johanna Berg, pedagogiskt ansvarig för

⁵⁶ Till exempel Bruno Latour och Margareta Ekarv.

⁵⁷ Latour 1998

⁵⁸ Latour 1998:148

⁵⁹ Latour 1998

projektet *Sverige och förintelsen* på Forum för levande historia, om hur museerna kan arbeta med sina utställningstexter.⁶⁰ Hon menar att det inte är museernas samlingar som enbart bestämmer vilka historier museerna ska berätta, det är personerna bakom utställningarna, med hjälp av de ting som samlingarna kan erbjuda. Därför anser hon att det är viktigt att problematisera berättandet på museerna och göra utställningsproducenterna medvetna om sin makt och det ansvar som följer med den. Berg menar att för varje föremål finns det flera berättelser att välja mellan: Hur, när och varför har föremålet använts och vad har den symboliserat för sin ägare? Det är inte nödvändigt att bara välja en berättelse, ibland kan det vara motiverat att ha flera perspektiv på samma föremål. Det här är ett arbetssätt som Katarina i viss mån har använt sig av i en del av sin senaste fasta utställning. Där har hon arbetat med att visa hur människors möten och relationer har förändrats över tid. I en av montrarna finns ett antal föremål som ska illustrera mänskliga kommunikationer, den innehåller till exempel glaspärlor, gamla mynt och en bärbar dator. Dessa föremål kan symbolisera handel och gåvor men är även prov på hur människor har och kan söka kontakt med varandra samt upprätthålla någon typ av relation. Vid intervjun underströk Katarina vikten av en tydlig avsändare i utställningarna vilket enligt henne är särskilt väsentligt när museerna ger sig in i samhällsdebatten med utställningar som är ämnade att påverka makthavarna eller allmänheten.⁶¹

För att utveckla resonemanget om hur ett mänskligt maktbudskap kan överföras till tingen så vill jag använda mig av Gunilla Kjellmans tankegång om hur människan genom sitt språk definierar olika föremåls status och tillhörighet. Ett sådant språk återfinns även i museets föremålstexter och i den narrativa roll som föremålet har i utställningen. Genom att identifiera föremålens speciella karaktärsegenskaper skiljer vi ut tingen ifrån varandra och begränsar deras användningsområden. Med hjälp av en diskussion kring kökets redskap ger hon exempel på hur olika språkliga begreppsdefinitioner så som prefixen ”vardags-” eller ”lyx-” styr människors subjektiva upplevelser och föreställningar om objekten.⁶² Det innebär även att tingen tilldelas nästan mänskliga egenskaper och kategoriseras som ond eller god beroende på vilka handlingar det förknippas med.⁶³ Således kan en pistol betraktas som ond, trots att det är människans tillämpning av den som gör den livsfarlig, inte pistolen i sig. Det här är något som går att förbättra och arbeta vidare med i museernas utställningstexter,

⁶⁰ Alfredsson 2006

⁶¹ Intervju 2:3f

⁶² Kjellman 1993:16f

⁶³ Kjellman 1993

museimännen bör reflektera över och diskutera hur ett föremål ska beskrivas. Då min etnologiska utbildning har gjort mig uppmärksam på att vår kultur till stor del är uppbyggd kring gränser, urskiljningar och definitioner, tror jag att det här utgör en elementär del av föremålets språkliga dimension, och därmed inte går att helt arbeta bort.

Eftersom tingen och språket är sammankopplat genom våra berättelser kring dem så menar Margareta Ekarv, författare med stort museologiskt intresse, att museerna även har en språkvårdande uppgift då föråldrade och förbrukade ting som försvinner samtidigt tar med sig orden och uttrycken som är förbundna med dem.⁶⁴ Det är något som jag tycker att blivande museimän kan ta fasta på, både när det gäller att samla information vid katalogiseringen men även i de texter och berättelser som finns i utställningarna. Det skulle innebära att sådana ålderdomliga benämningar sprids och hålls levande via museernas utställningar. Det här är något som anammats på informanternas museum, där kan besökarna till exempel lyssna på inspelningar med olika dialekter ifrån länet eller titta i en parlör som förklarar några dialektala uttryck.

Jag har i detta kapitel lyft fram olika teoretiska tankegångar om människors förhållande till tingen kan se ut samt vilka faktorer som kan påverka detta förhållande. Om man, som Latour, tänker sig att människor och föremål är två oskiljaktiga element så innebär det att vi inte kan undvika att överföra vårt budskap till tingen, vilket sker genom vårt tal och våra handlingar. Jag anser att en medvetenhet om sådana överföringar hos blivande och aktiva museimän är viktig och leder förhoppningsvis till en större insikt om vad det är man vill ha sagt med en utställning och varför man säger det. Talet, är inte bara budskapet utan kan också vara de konkreta orden i utställningstexterna. Museerna borde försöka hålla en neutral linje när det gäller texter, utan att den blir ointressant. Om man har ett särskilt budskap så är det viktigt att visa det på ett tydligt sätt, så att publiken inte misstär innebörden för en ”sanning”. Museerna har inte bara makt över budskapet, de kan även välja vad som ingår och vad som kan glömmas bort. Detta kräver vetskap om hur museimännens egna personlighet, värderingar och perspektiv påverkar de texter som hon producerar. Om museerna väljer att arbeta med att bevara tingens historiska benämningar, skapas en dokumentation där maktperspektivet på sätt och vis blir dubbelt, då tingets benämningar dessutom kan ha skiftat över tid och därmed påverkat föremålets värde beroende på vilken innebörd människor lägger i ordet.

⁶⁴ Ekarv 1997

5. Att minnas genom artefakter

I det här avsnittet utvecklar jag min tidigare diskussion om tingen som materiella objekt och koncentrerar mig huvudsakligen på de dolda innebörder som sådana objekt kan rymma. Jag behandlar hur vi med hjälp av tingens materialitet kan underlätta hjärnans funktion att minnas, vilket hänger samman med frågeställningen *Vad kan tingen berätta om människors liv?* Under mitt arbete på museum har jag märkt att besökarna är mest nyfikna och intresserade av ting som de själva har personliga minnen till. Genom att använda sig av vardagliga och välkända ting kan museimännen arbeta med att väcka en känsla och ett intresse för utställningarna. Om de försöker fånga små bitar ur besökarnas erfarenheter och minnen för att sedan sätta in dem i nya sammanhang kan det skapa en ny helhet, på ett sätt som kan få besökaren att börja fundera och kanske se sina egna upplevelser i ett nytt perspektiv.⁶⁵

Jag har tidigare skrivit om vikten av att museerna inte bara bevarar tingen rent materiellt, utan dessutom det språk och den specifika kunskap som är kopplad till dem. Men det är inte bara ord och begrepp som hålls levande genom museernas föremål. De påminner även om sociala händelser och förändringar i samhället.⁶⁶ En klocka kan till exempel berätta för oss om industrialisering och tidsdisciplinering. Andra ting kan påminna oss om en särskild tidpunkt i livet, en leksak kan till exempel få oss att minnas vår barndom. Tingen är en tydlig påminnelse om tidens gång och kan därmed sägas utgöra de viktigaste bevisen av vår existens, eftersom föremålen ofta överlever sin skapare.⁶⁷ Det medför att det är de materiella lämningarna som utgör huvuddelen av det material som finns att tillgå i forskningen kring tidigare kulturer.⁶⁸ Barbro Klein talar om hur minnenas landskap och föremålens arkeologi är sammantvinnade, hur det finns en tydlig samstämmighet mellan människors livshistorier och dessas materialisering i föremål.⁶⁹ Med det menar hon att man genom att titta på människors ägodelar kan ana bitar av deras och familjens livshistoria eftersom sådana minnes- och föremålskedjor binder samman familjer eller vänkretsar. Ett ting kan alltså utgöra fokus i en minneskedja som binder samman personer och släkten. Det kan också producera nya kedjor och processer, där föremålet står i centrum för ett gemensamt minneskonstruerande. Det är i

⁶⁵ Jfr Klein 1995, se även Gunnemark 2004

⁶⁶ Se även Kjerström Sjölin 2002

⁶⁷ Jfr Kjerström Sjölin 2006

⁶⁸ Jfr Larsson 2002

⁶⁹ Klein 1995:11f

sin tur möjligt på grund av att tingens levnadstid ofta är längre än människans. De materiella objektens livslängd gör det därför till och med möjligt för dem att fungera som en gemensam nämnare för människor som aldrig har möjligheten att mötas i levande livet. Tingen får alltså konkretisera minnen och erfarenheter som utgör en människas historia och fungerar som uttryck för livet i en annan tid, en annan värld.⁷⁰

Människan förankrar och förstärker alltså sina minnen med hjälp av föremål, men det behöver inte innebära att tingens innebörder är oföränderliga. Tingen är en del av samhällets sociala processer och de kedjor som Klein beskriver kan bland annat påverkas av statusbyten som kan vara ekonomiska, estetiska eller ideologiska. Dessa statusbyten innebär att vårt förhållningssätt till föremålen förändras.⁷¹ Ett tecken på sådan förändring kan vara sättet vilket vi behandlar våra minnesföremål på och vad vi har lust att minnas genom dem. Vanligt folk i 1800-talets allmogevärld tycks inte ha konstruerat personliga minnesmuseer på samma sätt som vår tids människor. Visst samlade bönder ihop skatter och minnesföremål i sina kistor och visst visade överklassen upp föremål för att överlämna vittnesbörd om sig själva och sina ätter till eftervärlden. Men nuförtiden finns ett helt annat engagemang i att sätta ihop föremålsfragment som illustrerar den egna livshistorien, inte bara på våra museer, utan de finns uppställda till beskådande i nästan alla tjugohundratalshem, i skilda samhällsskikt och i olika kulturer.⁷² Vad kan detta bero på? Klein menar att det kan vara en följd av den oerhörda rikedom på föremål som kännetecknar dagens postmoderna samhälle, orsaken kan också ligga i de ständiga förändringarna och uppbrotten.⁷³

Jag vill dock utveckla dessa tankegångar och menar att det möjligen har att göra med att för människorna i bondesamhället låg minnena inbyggda i närmiljön. I släktgården och dess byggnader, i stenmurarna och de dagliga arbetsuppgifterna fanns en ständig närvaro av föregående generationer och deras arbete. Kanske har vårt moderna och mer flexibla sätt att leva skapat en större distans till förfäder och ursprung. I sådant fall verkar det helt i sin ordning att dagens människor istället måste knyta sina minnen till flyttbara materiella ting. Tingen får alltså i allt större utsträckning fungera som bärare av vårt förflutna.

⁷⁰ Jfr Klein 1995

⁷¹ Vi kanske sätter in dem i en ny kontext, återanvänder dem på andra sätt eller ger dem en ny status.

⁷² Klein 1995:23

⁷³ Jfr Klein 1995

Eva Kjerström Sjölin reflekterar i sin text ”*Minnesnycklar*”⁷⁴ över ting som inrymmer och frigör minnen och över föremål som ett sätt att göra en inre resa. Med hjälp av tingen menar hon att människan kan bevara sina minnen och återskapa dem i en levande berättelse. Utifrån dessa tankegångar skulle en djupare kunskap om hur föremål kan påverka det mänskliga minnet vara användbar i de blivande studenternas yrkesutövande, inte minst när det gäller museipedagogik och utställningsproduktion. Kjerström Sjölin menar nämligen att hågkomster och känslor ofta är förankrade i den materiella verklighet som omgav dem och det gör att föremål kan fungera som ingångar till människors personliga historia.⁷⁵ Vilka föremål som fungerar som sådana ingångar, eller minnesnycklar, är enligt henne högst individuellt. Hon talar även om hur ett objekt kan väcka flera olika minnen och historier, eftersom människor har olika relation till det specifika föremålet. Det innebär att museernas föremål är beroende av vilket perspektiv som lagts på dem vid insamlandet och det har återigen att göra med hur man ska bestämma och katalogisera ett tings symbolvärde. Precis som vid katalogiseringen gäller det här för den museianställde att vara medveten om att ett tings innebörd kan skilja sig ifrån person till person och därmed är dess roll som minnesnyckel varierande.

Minnen förändras

Det svåra med att fånga besökarnas intresse genom tingen på ett sådant sätt kan förutom att besökarnas minnen och erfarenheter ser olika ut även vara att minnet hela tiden fylls på och förändras. Björn Magnusson Staaf för ett resonemang som handlar om att minnen inte är statiska utan dynamiska. Med det menar han att människans förståelse av sig själv och de saker som hänt henne förändras genom att hon ständigt får nya erfarenheter som sätter det som varit i ett nytt ljus.⁷⁶ Ett sådant synsätt kan ju sägas utgöra lösningen på problemet med hur man på museerna ska kunna väcka känslor hos alla besökare, trots deras individuella referensramar. Han anser nämligen att även ett, för individen, obekant föremål kan aktivera en människas minne. Det beror på att minnet är förbundet med fantasin och därför försöker man med hjälp av fantasin att skapa en berättelse kring det okända föremålet, för att sedan sammanföra det med den egna välkända världen. Följden blir att det som varit okänt sätts in i en ny ordning och förvandlas därmed till något känt. Minnet och förståelsen av världen som den var har då förändrats, och en ny verklighet skapats.⁷⁷ Jag anser att om museerna följer Magnusson Staafs resonemang så kan målsättningen för deras verksamhet förskjutas från att

⁷⁴ Kjerström Sjölin 2002

⁷⁵ Kjerström Sjölin 2002

⁷⁶ Magnusson Staaf 2006

⁷⁷ Magnusson Staaf 2006:13

förmedla kunskap om samhället till att besökarna efter varje visit ska ha lärt sig något nytt om sig själv. För att lyckas med detta får man sträva efter att belysa föremål och händelser på olika sätt och sätta in dem i nya kontexter. Ett exempel på hur det kan gå till är att blanda dagens föremål med historiens, såsom Katarina gjort i den del av utställningen, beskriven i kapitel 4, som behandlar mänskliga kommunikationer genom tiderna.

Kerstin Gunnemark förmodar att människor i allmänhet inte betraktar sina liv utifrån ett kulturarvssammanhang och inte heller ser sina tillhörigheter som minnesstolpar.⁷⁸ Hon tror också att föreställningar om att museer endast visar mycket gamla föremål är ganska utbredd, sådana tankar återkommer även hos informanterna.⁷⁹ Med det menar hon att människor i allmänhet inte tänker på att de förhållandevis nya föremål som dagens människor omger sig med skulle kunna bli musealt legitimerade och att det på museerna kan finnas saker som berör en själv. När de vardagliga ägodelarna tillskrivs historisk dignitet och ställs ut på museum blir minnena kollektivt erkända. Det här kan givetvis även gälla händelser och individers enskilda minnen, de kan stärkas och övergå till att bli allmänna och vedertagna reminiscenser när de uppmärksammas på ett museum eller i den offentliga debatten.⁸⁰ Gunnemark har i ett projekt om minnesbearbetningsprocesser, med utgångspunkt i olika minnesskåp, arbetat med att ge människor nya redskap att bearbeta sina livserfarenheter på. Utgångspunkten har varit att prata om företeelser och minnen med avstamp i nuet och minnesskåpets föremål.⁸¹ Gunnemark anser att människan kan uppnå en större minneskapacitet genom att arbeta med sitt aktiva minne, då hon under tidens lopp omedvetet sorterar bort vissa saker därifrån. Minnen som dock lätt kan återuppväckas genom de ting som de är knutna till. Den egna historien kan alltså sägas förbli levande endast för den som upprätthåller, brukar och förmedlar den. Att uppdatera sin historia genom diskussioner kring föremål kan även leda till omtolkningar och skapa öppningar för ett mer reflexivt betraktelsesätt.⁸² Minnena finns lagrade i hjärnan och nervsystemet, för att aktiveras då vi varseblir föremålet som de är förbundna med. Magnusson Staaf utvecklar resonemanget och anser dessutom att individen

⁷⁸ Gunnemark 2004

⁷⁹ Jfr Intervju 1 och 2

⁸⁰ Ett gott exempel på det här är fallet med "Stulen barndom", en grupp människor som under mitten av 1900-talet var fosterhemsplacerade runtomkring i Sverige. De blev alla utsatta för olika sorters övergrepp av sina fosterföräldrar, utan att samhället eller myndigheterna gjorde någonting för att hjälpa dem. Nu stämmer de staten för utebliven hjälp och kräver upprättelse samt kompensation för sveda och värk. Gemensamt för dessa människor är att de under lång tid upplevt att de varit ensamma med vad som hände dem i barndomen, men då ämnet kom upp i den offentliga debatten vågade fler och fler tala öppet om sina upplevelser samt gå ut i massmedia för att som en grupp uppmärksamma fosterhemsbarnens situation.

⁸¹ Gunnemark 2004

⁸² Ibid 2004

även aktivt använder ting för att hindra glömskan. Det kan vara ting, texter eller bilder som valts ut för att hjälpa hjärnan att minnas. Det är ett medvetet val där man sparar för att inte glömma i framtiden, där minnen sorteras ut för att de just då anses extra viktiga.⁸³

Jag menar att ett av de tydligaste sätten att minnas på är med hjälp av fotografier eller souvenirer, vilka är ett slags föremål vars själva uppkomst och existens är nära förenad med önskan att minnas. Det går dock inte att förbise att det även finns minnen som kan behandlas på motsatt sätt, minnen som en människa av olika anledningar har valt att förtränga och alltså mer eller mindre aktivt bekämpar för att *inte* minnas och därmed konfronteras med. Det här medför att alla inte har samma strävan efter att locka fram sina minnesbilder vilket är viktigt att beakta för alla som arbetar med minnesbearbetning av olika slag och det är något som jag kommer att utveckla under rubriken *Ting som berör*.

Tröstare och övergångsobjekt

Margit Wettstein har undersökt sambandet mellan föremål och viljan att fortsätta leva efter traumatiska upplevelser. Hon menar att förutom att tingen kan fungera som en fast punkt för minnet så kan de även tjänstgöra som tröstare eller rogivare. Hon beskriver hur barnläkare och psykoterapeuter har iakttagit hur små barn blir lugnare när de får hålla i ett föremål som de älskar. Ting kan enligt henne även fungera som en förbindelselänk mellan det förflutna och det närvarande. När en person dör kan hennes ägodelar tjänstgöra som en slags bro mellan de som lever och den som är borta. De anhöriga får då en speciell känsla till de saker som den bortgångne var särskilt fäst vid, då de upplever att hon fortlever i de föremålen. Sådana ting får som genom ett trollslag en helt ny identitet, då de oftast inte längre används utan istället blir ett föremål som endast existerar för att påminna om den som inte längre finns. De innebär en länk till den döde och ofta stödjer sig de anhöriga på den livshistoria som är sammanbunden med dem. Wettsteins resonemang kan sammanfattas som att först tar man hjälp av föremålen för att trösta sig och sedan, när vi helt förstått att personen inte kommer tillbaka, används dem för att man inte ska glömma. Föremål av den här typen är som sagt antagligen extra svåra att göra sig av med och kanske kan dessa tankegångar om tingen som tröstare och den sörjandes behov av att behålla dem vara en av anledningarna till att sådana föremål är mycket ovanliga ute på museerna. Mina informanter hävdar nämligen att föremål som människor förknippar med svåra saker och känsliga ämnen sällan frivilligt skänks till

⁸³ Magnusson Staaf 2006

museets samlingar.⁸⁴ Jag tror att detta kan bero på att de anses alltför privata samt på en allmänt rådande uppfattning om att den enskilda individens upplevelser och känslor inte är någonting som skulle kunna intressera allmänheten eller museets antikvarier. Jag ställer mig dock frågan om museerna verkligen är intresserade av sådana ting och hur de kan använda sig av sådana föremål? Kan de ställas ut, utan att människor tar illa vid sig? I nästa kapitel fördjupar jag mig i, och ger svar, på dessa frågor.

⁸⁴ Jfr Intervju 2:7

6. Ting som berör

Lena och Katarina tar upp frågan om hur viktigt det är att museernas insamling och dokumentation är nyanserad och därmed även omfattar det obehagliga. Men det kräver att museimännen kan hantera det. Blivande museimän skulle via Anders Björklund och Eva Silvéns projekt *Svåra saker* kunna få värdefull kunskap på ämnet. Det uppmuntrar nämligen till en kritisk diskussion kring museernas föremålshantering och det urval som görs till samlingarna.⁸⁵ Med projektet ville de granska samlandets möjligheter och gränser, och menade att museernas samlingar inte ska fungera som ett monument över framgång och framsteg utan även måste spegla det avvikande och skrämmande. På det viset skulle museerna kunna ge en mer nyanserad bild av historien och samtiden. Så här lyder deras definition av svåra saker:

”Vad som kan betecknas som svårt är en historiskt bestämd konstruktion, och det som ur ett perspektiv kan framstå som enskilda människors motgångar eller traumatiska upplevelser blir ur en annan vinkel bitar i det större pussel som samtiden lägger och som handlar om vad som i skilda tider och sammanhang är möjligt och legitimt att minnas och berätta.”

I citatet ovan hävdar Björklund och Silvéns att svåra saker är en tidsbestämd konstruktion. Min uppfattning är att i många fall stämmer det, men det finns känslor kopplade till svårigheter som troligen är tidlösa även om sätten de uttrycks på kan skilja sig över tid.⁸⁶ Vidare anser de att dessa svåra saker inte behöver utgöras av någon särskild sorts föremål utan det är människors minnen och erfarenheter, föreställningar och fantasier som förvandlar till synes ofarliga ting till spännande eller skrämmande saker.⁸⁷

Det har ännu inte producerats någon utställning med svårt tema på informanternas museum. De bidrog däremot med ett föremål till boken och utställningen *Svåra saker* som också gjorde ett av sina stopp på museets innergård. Informanternas brist på erfarenhet av att arbeta med sådana utställningar har lett till att jag kontaktat Magdalena, intendent på Världskulturmuseet i Göteborg, eftersom de för tillfället visar en egenproducerad utställning på ämnet trafficking.

⁸⁵ Silvéns & Björklund 2006

⁸⁶ De känslor som förlusten av ett barn väcker hos föräldrarna skiljer sig antagligen inte nämnvärt under historiens gång, även om sättet att tackla sorgen har förändrats.

⁸⁷ Silvéns & Björklund 2006:9

Björklund och Silvén skriver att arbetet med svåra saker inte nödvändigtvis kräver autentiska museiföremål, även om det är att föredra. Magdalena beskriver dock hur viktigt det är för Världskulturmuseet att visa autentiska föremål i alla utställningar, och särskilt i utställningar som behandlar svåra saker. Hon menar att det är viktigt för museets trovärdighet att visa upp en värld som ”är på riktigt” för besökaren. Om de visade upp föremål som var mer som kulisser skulle det bli svårt för besökaren att skilja mellan vad som var äkta och inte. Katarina, som är utställningsansvarig, är mer på Björklund och Silvéns linje och påpekar att om berättelserna bara är tillräckligt starka i sig själva så kan en utställning på det här ämnet ändå fungera. Som exempel nämner hon att museet där hon är anställd har ett flertal historiska uppteckningar i sitt arkiv som behandlar svåra ämnen, så som kvinnomisshandel och sexuella övergrepp.⁸⁸ Där finns dock inga föremål med direkt anknytning till uppteckningarna och om museet i framtiden skulle vilja använda sig av dessa för en utställning så skulle de istället kunna utnyttja sig av andra föremål, som tids- och miljömässigt passar till berättelsen och ändå kunna skapa rätt stämning och konnotationer hos besökarna. Så här säger Katarina om det:

Oftast kan man ju berätta det med, ett knep är ju att använda sig av intervjuer, alltså intervjumaterial, för dom texterna berättar ju oftast, när man hör människors egna ord, hur eländigt eller simpelt det var på något sätt och kopplar man det till kanske vardagsföremål så kan man ändå få en liten bild som ju... i fisket har vi faktiskt rätt mycket bra uppteckningar... om hur eländigt det var ute i skärgården och hur... kvinnor satt och frös ihjäl i fiskebåtarna när dom hade varit inne och lämnat fisk vid fisktorget och så. Och då kan man ju ändå använda sig av den här båten, blekingsekan, och man kan ju använda sig av korgar och... kanske en rya och sådana saker va och sedan ihop med den här berättelsen så förstår man historien då...⁸⁹

En utställning arrangerad på ett sådant sätt är således avhängig besökarnas förmåga att fantisera och leva sig in i en berättelse, vilket blir en viktig del av hur utställningen uppfattas.⁹⁰ Det här gäller för de allra flesta utställningar men blir genom museernas brist på autentiska svåra saker och frågan om anonymitet ännu viktigare.

Trots att de allra flesta museer har uppmärksammat diskussionen kring svåra saker så är det inte lika många som i praktiken har förmått att omsätta det i sin publika verksamhet, vilket informanternas museum är ett gott exempel på. Jag tror att skillnaderna mellan Katarinas och

⁸⁸ De ovan nämnda uppteckningarna härstammar ifrån 1940-talet och Katarina menar att det ligger för nära i tid och således är problematiska att använda. Museet har i allmänhet ingen sekretess på sina arkiv men informanterna kan kräva det och då varierar tiden från minst 30 år och uppåt. Intervju 2:8

⁸⁹ Intervju 2:8

⁹⁰ Magnusson Staaf 2006

Världskulturmuseets inställning till betydelsen av autentiska föremål i utställningarna antagligen beror på att Katarina inte har någon praktisk erfarenhet av svåra utställningar samt att Världskulturmuseet som institution troligen har en noga utarbetad policy när det gäller arbetet med svåra saker, sådana utställningar har ju blivit en stor del av deras image.

Enligt Lena och Katarina kan det låga antalet utställningar som behandlar svåra ämnen bero på att det enda sättet för museerna att utöka sina samlingar med föremål som har en obehaglig bakgrund är genom ett aktivt insamlande ifrån museerna själva. Dock har de flesta museer, inklusive det museum där informanterna arbetar, för tillfället insamlingsstopp. Vilket innebär att det uppsökande arbetet ligger på is och att inga nya föremål med en direktkoppling till det svåra kan samlas in. På Världskulturmuseet har de löst bristen på svåra föremål i samlingarna genom att söka upp specifika och användbara autentiska föremål under utställningsprojektets gång, Magdalena hävdar dock att det är ett svårt och tidskrävande arbete. Därmed tror jag att svåra utställningar kräver ett större mått av planering och tid än andra utställningar och att det kan vara en av anledningarna till att vissa museer tvekar. Katarina menar dessutom att det kan vara komplicerat att utarbeta ett koncept där svåra och obehagliga saker kan behandlas, samtidigt som det inte verkar avskräckande på besökarna.

[...] väldigt många vill ju att vi ska vara det här nostalgiska utställningsrummet på något sätt och tycker det är jobbigt när vi är för jobbiga... men oftast vill ju museerna liksom jobba, med svåra saker och få publiken att tänka till... på något sätt vara med i debatten [...] men många gånger så tycker publiken ” kan ni inte visa gamla bilder, gamla Karlskrona”, alltså det här... fly undan på något sätt. Att vi ska vara en rekreationsplats där man bara ska få positiva saker ifrån, så det gäller ju att gå en balansgång där, man kan väl göra både och på något sätt.⁹¹

Även Magdalena tänker sig att en utställning kan bli för tung eller påträngande för publiken men i de publikundersökningar som Världskulturmuseet gjort bland ungdomar framgick det ändå att de ansåg det önskvärt att museet uppmärksammade svåra saker. Förutom utställningarnas mottagande kan en annan anledning till att många museer inte producerar svåra utställningar vara den komplicerade etiska aspekten av hanteringen med sådana ting. Det går heller inte att förbise hur sådana föremål påverkas av avståndet i tid och rum, såren läker med tiden, samtidigt som de sociala gränserna för vad som är tabubelagt och inte går att tala om ständigt flyttas fram. Ett exempel på hur tidens gång påverkar vårt förhållande till svåra saker är de institutioner som skapats runt om i världen till minne av förtryck och

⁹¹ Intervju 2:7

folkmord, exempelvis alla de museer ägnade förintelsen.⁹² Sverige har i modern tid varit förskonat från krig och andra katastrofer vilket kan vara en av anledningarna till att diskussionen om det kollektiva minnet inte varit lika lång. Behandlingen av den svenska urbefolkningen utgör dock ett av de svårare inslagen i Sveriges kollektiva historia, och att *Attje*, museet för samisk kultur, inte öppnade förrän 1985 visar på hur lång tid det tagit för vårt land att inse vikten av att släppa in de svåra frågorna i historieskrivningen.⁹³ Frågan är om det inte borde vara tvärtom, att bristen på trauman istället skulle bidra till en större öppenhet, eftersom det inte finns något att dölja. Attje är dock inte det enda svenska exemplet på hur det kollektiva minnet kan bearbetas på museerna, jag menar att *Vasamuseet* har ett liknande utgångsläge då det behandlar ett väldigt komplext ämne. Museets verksamhet bygger som bekant på det bärgade skeppet Vasa, som förläste under sin jungfrufärd 1628. Denna katastrof är antagligen en av de största traumatiska händelserna i svensk historia, inte minst för att hon sjönk på sin första resa och tog ett fyrtiotal människor med sig ner till botten, men även för att det hände mitt framför ögonen på alla de åskådare som kommit för att hedra hennes avfärd.⁹⁴ Trots detta förknippas i regel inte Vasamuseet och dess samling med någonting svårt eller skamligt, vilket jag menar har att göra med hur händelser och ting påverkas av avstånd i tid och rum. Det handlar också om hur det inte är samlingarna som bestämmer vilken historia museerna ska berätta, museet har alltså medvetet valt att lägga ett, som jag uppfattar det, överlag positivt perspektiv på sina föremål och den berättelse de skildrar. Den långa tidsperioden mellan förlisningen och idag inverkar också på hur händelsen inte längre känns traumatiskt för publiken, då direkta personliga kopplingar till föremålen numer är omöjliga. Ett stort avstånd kan ibland ha effekten att romantisera och idyllisera besökarnas uppfattning av historien vilket även kan inverka på deras syn på museets arbete och utställningar. Så här säger Katarina om det:

Därför är det ju viktigt att fortsätta med dom insamlingarna för det är ju en, vi visar ju ändå den här glättiga ytan och fasaden tycker jag, ”åh, det går så bra för dom... åh, vad glada och lyckliga dom var”... Men det var ju faktiskt inte så. Och folk älskar att titta på gamla bilder och med alla fiskargummorna som står så... dom fattar ju inte riktigt, den sociala skiktningen och hur det var...⁹⁵

⁹² *Auschwitz-Birkenau State Museum* var bland de första, det öppnade redan 1947. www.auschwitz-museum.oswiecim.pl

⁹³ www.attje.com, 2007-02-10

⁹⁴ www.vasamuseet.se, 2007-02-11

⁹⁵ Intervju 2:9

Katarina talar i de bägge citaten ovan om hur besökarnas syn på museets uppgifter ofta skiljer sig ifrån personalens, där publiken först och främst vill att museet ska vara en plats för rekreation och nostalgi.⁹⁶ Detta är en uppfattning som återfinns hos de flesta som är inblandade i museal verksamhet.⁹⁷ Besökarnas bild av vilken sorts historier museerna ska förmedla har antagligen påverkats av museerna själva och den idylliserade bild av historien som de tidigare har valt att visa upp. Det föremålsbaserade kulturarvet som traditionellt har visats på våra museer har ju i största möjligaste mån fört tankarna till något entydigt, gott och positivt.

Skillnader mellan det individuellt och det kollektivt svåra

Museerna har länge varit ett forum för det gemensamma samhällsminnet men tar nu steget mot att även intressera sig för människornas privata minnen och upplevelser. Det innebär att fokus flyttas ifrån traditionella ämnen som statshistoria, industriell utveckling och ekonomi för att istället handla om samtidsfrågor och ämnen som vardag och mänskliga relationer. Det här nya arbetssättet, hur varje människas enskilda historia har samma värde som den gemensamma, kan vara svårt för publiken att vänja sig vid. Silvén och Björklund menar att det finns en markant skillnad på det individuellt och det kollektivt svåra.⁹⁸ När museerna inriktar sig på den lilla människan och hennes upplevelser kräver det samtidigt mer av besökarna, då de måste sätta sig in i kontexten för att kunna tillgodogöra sig tingens innebörder. Föremål som visas ur ett brett samhällsligt perspektiv är oftast *uppenbart svåra* och kräver endast kännedom om gemensamma kulturella koder och kunskap om specifika händelser i världshistorien. De individuellt svåra tingen utgörs däremot vanligen av vardagliga, skenbart oproblematiska, föremål som genom sina berättelser transformeras till något helt annat än vad deras yttre tillkännager.⁹⁹ Givetvis skiljer sig människors tolkningar åt beroende på faktorer som tid och rum, individ och grupp, kön och generation, politisk ideologi eller etnisk och nationell bakgrund – alltså kan föremål som är neutrala för en person eller grupp ha en helt annan innebörd för en annan. Det är också därför som museerna ofta väljer att visa upp sina föremål i ett vidare meningssammanhang.¹⁰⁰ Det kan alltså finnas en skillnad mellan det som museerna samlar in och det som deras publik ser som betydelsefulla och problematiska ting, beroende på vilken kunskap de har om föremålet.

⁹⁶ Där de talar om nostalgi som en positiv kraft.

⁹⁷ Se till exempel Silvén och Björklund 2006

⁹⁸ Silvén och Björklund 2006:9

⁹⁹ Silvén och Björklund 2006:16

¹⁰⁰ Silvén och Björklund 2006:10

Om svåra saker innebär att museipubliken ständigt behöver utmana sig själva och söka förståelse i sina egna upplevelser så menar jag att även de berörda museitjänstemännen bör ändra sina sätt att se på tingen. De kan hela tiden försöka se föremålen ur nya vinklar, hur de kan brukas, förstås och tolkas. Ett gott exempel på vad det kan handla om är hur Katarina talar om blekingsekan i föregående avsnitts första citat. Men ett sådant flexibelt tänkande handlar också om att kunna läsa av samhällets sociala gränser, annars tror jag att publiken blir avskräckt och budskapet går förlorat.

I inledningen frågade jag mig om museerna har något intresse av svåra ting och hur de kan använda sig av sådana föremål, utan att människor tar illa vid sig. Jag menar att både museerna och staten borde ha ett stort intresse av att uppmärksamma dessa ting, eller rättare sagt, de händelser och handlingar som kan förknippas med tingen, eftersom det kan bidra till en större öppenhet i samhället. Världskulturmuseets undersökning visar att allmänheten ofta är positiv till svåra utställningar vilket för med sig att museerna inte behöver vara rädda för lägre besökssiffror som en följd av utställningar av det här slaget. Men det måste ändå ske efter ett genomtänkt ställningstagande där man frågar sig vad man vill och kan uppnå genom att offentliggöra smärtsamma upplevelser. Krävande utställningar ställer även större krav på museets personal då de bland annat måste bjuda mycket på sig själva i mötet med besökarna. Det är också viktigt att de har den kunskap som behövs för att ta till vara på publikens reaktioner på utställningarna. Det kan handla om att följa upp berättelser som besökarna vill dela med sig av, vilket kan vara emotionellt krävande. Fler reflektioner om vad utställningar kan kräva av museitjänstemännens yrkesroll följer i nästa stycke.

7. Föremål för framtiden

Museernas föremålssamlingar är ju tänkta att brukas både nu och i framtiden, det som samlas in idag blir budskap från vår tid till kommande generationer. Men det är omöjligt att veta vilka som kommer att intressera sig för samlingarna och med vilka frågor man kommer att närma sig dem.¹⁰¹ Den viktiga diskussionen är således, hur ska museimännen tänka när det gäller dagens insamling, vad ska de samla?

Även Lena anser att frågeställningarna kring museernas urval är svåra att besvara och efterlyser en fortsatt diskussion.¹⁰²

Ja, jag tror inte att man kan, jag tror inte att vi kan sitta här och veta vad som vi borde samla på och bara försöka vara duktiga här och nu... försöka göra så gott vi kan och (ohörbart)... och acceptera det... så gott det går. Där var ju ett symposium i Halmstad i november... som samlade museer just om vad ska vi samla på? Ska vi kunna förklara vår samtid och det, det var ju jätteintressant men det är... alla har vi samlingar, problem och samlingar och ingen har svaren riktigt. Men ett sådant här symposium är ju jätteviktigt och jag hoppas att det fortsätter, att vi diskuterar, vad ska vi ha på våra museer nu? I en alldeles för lång tid har vi bara accepterat, det är viktigt också, alltså, klimat och... goda material och... men vi har alltså väldigt, alldeles för lite diskuterat, vad ska vi ställa för frågor på materialet.

Lena talar också om att hon nuförtiden är noga med att ställa frågor till dem som donerar föremål till museets samlingar, för att få in så mycket förstahandsinformation som möjligt. Det kan handla om frågor som: *Vem har ägt den?* och *Hur har den använts?*¹⁰³ Eva Kjerström Sjölin menar att det är bristen på sådan information som gör att museernas föremål ofta saknar en individuell kontext. Det är också viktigt att de insamlingsansvariga ställer frågor på de föremål som redan ingår i samlingarna. Det kan vara frågeställningar som handlar om vad ett visst föremål kan berätta men även på vilka premisser det valdes ut och vem som valde det.¹⁰⁴ Sådana frågor innebär att även de ting som tidigare betraktats som *döda* kan få en ny innebörd. Magnusson Staaf för ett liknande resonemang, enligt honom kan museer aldrig bli färdiga med bearbetningen av samlingarna, på samma sätt som en individ aldrig kan bli klar med att minnas eller glömma.¹⁰⁵ Även Björklund och Silvén är av samma mening och talar om hur föremålssamlingarna bör betraktas som en potential för att berätta

¹⁰¹ Björklund och Silvén Garnert 1996

¹⁰² Intervju 1:7f

¹⁰³ Intervju 1:6

¹⁰⁴ Kjerström Sjölin 2002

¹⁰⁵ Magnusson Staaf 2006:20

ständigt nya historier om den moderna människan.¹⁰⁶ Kjerström Sjölin anser att det övergripande syftet för museernas insamling, dokumentation och forskning bör vara att försöka visa hur vår tid är, hur den bör vara och hur den bör betraktas av framtiden. Detta är dock en svår uppgift för dagens museer då de inte har de ekonomiska möjligheterna att samla in alla de ting som skulle behövas för en tillfredsställande dokumentation. Lena talar i intervjun om att insamlingen på hennes museum för tillfället istället mest handlar om att fylla i de luckor som hon menar finns i den befintliga samlingen. Då ett liknande insamlingsätt idag tillämpas på de flesta museer är det meningsfullt att de blivande museimännen har god kännedom om vad museernas samlingar i allmänhet består av samt vilken typ av föremål och vilka sociala grupper som är underrepresenterade. Utan dessa kunskaper blir det svårt att tolka samlingarna eller förstå vilken typ av insamling som bör prioriteras. Det långt ifrån enkla arbetet med att bestämma vad som ska sparas och minnas, respektive kastas och glömmas är alltså överlåtet åt de museianställda. Eftersom ingen kan veta vad man i framtiden gör sig för tankar kring det vi valt att bevara måste de museianställda, enligt Magnusson Staaf, våga lita på sin fantasi när det gäller samlandet. Det fungerar inte att försöka samla allt, då ett museum precis som människor själva behöver sortera för att göra världen begriplig.

De senaste åren har etnologer och museologer diskuterat hur museerna bör förhålla sig till det faktum att vårt kulturarv även består av orena saker, sopor, gift och avfall.¹⁰⁷ Tidigare har sådana ting hållits utanför museernas samlingar vilket innebär att väsentliga delar av människors liv och omgivning har osynliggjorts. Men i takt med att fler anser att museerna även måste samla föremål som för tankarna till en annan verklighet än den välordnade och normala bör kanske smuts och skador betraktas som faktiska spår av tingens kontext, som är viktig att bevara. Under vårterminen 2006 handlade den avslutande delkursen i etnologi B, Lunds universitet, om förgänglighet kopplat till sopor och avfall. De studenter som deltog där fick en värdefull ingång till den pågående diskussionen om hur sopor kan betraktas som en del av samtiden samt hur det kan dokumenteras. Det är ett bra prov på vad jag eftersöker hos grundutbildningen i etnologi då det som lärdes ut där är något som även kan komma till användning i studenternas framtida yrkesutövning.

Trots diskussionen om att avfall alltid varit en naturlig del av våra liv verkar Silvén och Björklund till största delen se smuts och sopor som ett problem som museerna måste ta

¹⁰⁶ Björklund och Silvén-Garnert 1996:10

¹⁰⁷ Se bland annat Kerstin Smeds, Karin Lövgren, Cecilia Fredriksson eller Lynn Åkesson.

ställning till. De tar bland annat upp frågan om kulturvårdarna verkligen är beredda att också bevara minnet av det som är smutsigt och äckligt, tabubelagt eller politiskt farligt och undrar om det ens är möjligt att begära något sådant? De menar att det är betydelsefullt att inte glömma bort att även om de fått ansvaret att göra urvalen, tolka och sortera de föremål som berättar om vår samtid så är de fortfarande bara människor. Kanske är det helt enkelt deras mänskliga begränsningar som satt stopp för insamlandet av vissa föremål, till exempel sådant som kan innebära en hälsorisk. Det kan handla om att utsätta sig för smitta, skadliga ämnen eller olika sorters strålning. Silvén och Björklund ställer sig därför frågan om det är meningen att museitjänstemännen ska behöva anlita smittskyddsexperter eller krishanterare för att kunna dokumentera samtiden?¹⁰⁸

Jag är av den uppfattningen att det inte är nödvändigt att samla in föremål som äventyrar museimännens säkerhet utan att det bör räcka med att dokumentera riktigt farliga och hälsovådliga föremål i text och bild eftersom det är människans rädsla för dem som bör dokumenteras emedan det är den som gör avtryck i samhället. Jag anser även att Silvén och Björklund tar ut problemen i förskott, då jag tror att de flesta museer just har inlett diskussionen om hur smuts och skador ska hanteras i deras insamlingspolicy. Under mitt samtal med Lena talade hon om att det är just smutsiga föremål som är vanskeligast att införliva med samlingen, men inte på grund av riskerna för hennes egen säkerhet utan för att de kan påverka övriga föremål negativt.

*Vi hade ett regnställ till en fiskare här, ett gammalt som var så nerlusat med fiskfjäll... och då handlar det inte om svåra saker utan om hur smutsigt är det och också hur det påverkar andra föremål med skadedjur och det. Och skulle man tvätta bort alla de här fiskfjällen så tar man ju bort det, då är det ju bara ett vanligt regnställ, då kan man ju inte längre (ohörbart) [...] Vi har skrivit in det (ohörbart) men vi förvarar det för sig och inte tillsammans med dom andra föremålen för vi vill ju ha det och vi ville inte städa bort det... det som egentligen gjorde det intressant jämfört med andra men det handlar mer om ohyra och skadedjur...*¹⁰⁹

Lena betraktar alltså först och främst smutsen som en viktig källa till kunskap om föremålet och dess användningsområde, då det visar på att regnstället använts av en yrkesfiskare. Ytterligare ett problem för museernas arbete med framtidens föremål är de nya material som nutidens människor omger sig med. Plast är ett exempel på sådant material, eftersom det har en kort livslängd. Lena berättar att brister av den typen inte hindrar henne själv ifrån att samla

¹⁰⁸ Silvén och Björklund 2006:15

¹⁰⁹ Intervju 1:15

in dylika föremål, då dess ursprungliga skick dokumenteras vid inskrivningen och eventuella förändringar antecknas i vårdrapporten, därmed känns de ändå värdefulla.

Diskussionen om framtidens museiföremål och museernas uppgifter har lett till att uppmärksamheten på det tidigare marginaliserade och problematiska har ökat. Silvén och Björklund skriver: ”Kulturarv står idag inte längre främst för ett gemensamt arv eller ett positivt identitetsbygge. Begreppet kulturarv har blivit ett möjligt verktyg för att synliggöra konflikter och ojämlika maktrelationer och för att bearbeta trauman och katastrofer.”¹¹⁰ Just sådana stora samhällsomvälvande händelser eller katastrofer har tidigare inte varit en självklarhet för museerna att delta i och dokumentera, men anses nu ingå i museernas samtidsdokumentation. Silvén och Björklund undrar om det låter sig göras utan att förväxlas med sensationslystna medier och menar att det går en hårfin gräns mellan emotion och sensation. De ser även paralleller med gångna tiders kuriosakabinett, där föremålen var mer ägnade åt att uppröra än att beröra, det är en utställningsform som de i allra högsta grad vill undvika.¹¹¹ I inledningen ställde jag mig frågan *Var går gränsen för vad som kan ställas ut?* Svaret finns här, i diskussionen om gränsen mellan emotion och sensation. Jag menar att det i princip går att göra utställningar om vad som helst, bara det har ett ärligt och genomtänkt syfte samt att människor och föremål behandlas med respekt. Det är även viktigt att komma ihåg att alla människor, såväl publik som museianställda, behöver en viss tid för att rent känslomässigt kunna ta tag i traumatiska händelser. Hur lång tid det rör sig om samt hur och var sådana föremål kan visas på ett värdigt sätt är något som jag anser bör diskuteras i samband med varje ny händelse.

När historia ska skrivas så är det, som jag tidigare nämnt, i regel museernas sak att välja perspektiv och få tingen att berätta. Ett sådant ansvar kräver att museimännen är förtrogna med begrepp som reflexivitet samt vad som kännetecknar dagens samhälle, två saker som de kan lära sig på grundutbildningen i etnologi. Det förgångna, eller åtminstone museimännens idéer om hur det en gång tedde sig, visualiseras i museiutställningen med hjälp av ett antal materiella objekt som av ett eller annat skäl råkat bli bevarade. Så blir det gissningsvis även i framtiden, men med den skillnaden att en del av de samlingar som överlever till eftervärlden förhoppningsvis kommer att vara resultaten av medvetna val, gjorda av framtidens museimän i enlighet med uppgjorda planer och program.

¹¹⁰ Silvén och Björklund 2006:16

¹¹¹ Silvén och Björklund 2006:11

8. Konklusion

En student i etnologi kan under sin grundutbildning tillgodogöra sig värdefulla kunskaper om *vad* ett föremål kan berätta om människan. Jag menar att den kunskapen i sin tur kan vara till stor nytta för de studenter som avser att göra karriär inom museibranschen, då museernas uppgift är att *få föremålen att berätta* något om människan. Jag anser att grundutbildningen i etnologi idag inte uppmärksammar sambandet mellan det praktiska arbetet på museerna och den etnologiska teorin i någon större utsträckning. För oss blivande museimän skulle det vara mycket värdefullt om det i utbildningen drogs fler paralleller mellan etnologisk teori och praktiska arbetsuppgifter ute i samhället.

Syftet med min uppsats var: *att studera hur den etnologiska föremålsforskningens teori problematiseras och praktiseras i de kulturhistoriska museernas verksamhet samt att undersöka vilka etnologiska kunskaper som skulle förbereda en student inför museiyrket.*

Därför har jag lyft fram ett antal teoretiska ingångar på människans relation till föremål, som enligt informanterna och mina egna erfarenheter är nödvändiga att känna till i arbetet på ett museum. Det handlar först och främst om att de blivande museimännen genom dessa kunskaper har en större möjlighet att tyda besökarnas reaktioner och veta vilka knappar de ska trycka på för att locka besökare till utställningarna, för att sedan ge dem en minnesrik upplevelse. Det finns flera delar i den etnologiska grundutbildningen som ligger nära museernas arbete och som skulle kunna utvecklas i syfte att förbereda en blivande museiman inför yrkeslivet. Ett exempel på det är begreppet reflexivitet, då betydelsen av ett reflexivt förhållningssätt är stor för såväl etnologiska forskare som museimän. Det skulle även vara värdefullt för studenterna att fördjupa sig i olika aspekter av samtidsdokumentation genom att t.ex. diskutera vad som är signifikativt för vår samtid och hur vi kan förmedla det till våra efterträdare på ett opartiskt och fullständigt sätt. Det kan även handla om att ta upp ämnen som för tillfället är aktuella i den museala debatten så som förnyad insamlingspolicy och museimannens framtida yrkesroll. Då museerna ofta fungerar som samhällets minne är det viktigt att de blivande museimännen känner till hur museerna tidigare har arbetat med identitet och kollektiva minnen, det ger dem en bakgrund till vad som har påverkat samlingarnas innehåll och allmänhetens uppfattning av vad ett museum är. Museerna har under de senaste decennierna genomgått en förändring och idag har de dessutom fått i uppgift att dokumentera och kommentera samtiden. Hur långt den här förändringen har nått skiljer sig mellan olika museer beroende på vem som är huvudman, tematisk inriktning och de anställdas

intresse i frågan. Skillnaderna mellan museernas verksamhet och sätt att arbeta innebär att det är svårt att förbereda studenterna inför yrkesrollen. Förhoppningsvis kommer det museala arbetet dessutom att, som jag behandlat i uppsatsen, förändras ytterligare i takt med samhällets utveckling. Jag menar dock att de teorier och mänskliga beteenden som jag har lyft fram är tidlösa, vilket gör dem till kunskap som alltid kommer att vara användbara i museimannens verklighet.

* * *

Människan har dels ett funktionellt förhållningssätt till tingen och dels ett som handlar om vad de symboliserar för henne. Föremålen kan ge oss tröst och styrka men att äga en viss sak kan även inge glädje. Det är genom människans benämningar och handlingar som tingen får en innebörd och en uppgift, hon tillskriver föremålen ett symbolvärde. De flesta föremål betyder ingenting utan sin kontext, sina biografier, de blir varken lätta eller svåra, farliga eller ofarliga. Utan kunskap om deras innebörder blir de bara anonyma ting, i hemmet eller på museernas samlingar. Det materiella och det immateriella, de fysiska föremålen och deras berättelser, utgör två oskiljaktiga delar av samma historiska dokument. De förutsätter varandra och det går inte att utesluta någondera utan att det resterande förlorar i mening. Många föremål har en bestämd funktion under en viss tid men kan plötsligt få en annan, allteftersom vi ger dem en ny innebörd. Tingens symbolvärde är alltså inte statiskt utan hänger ihop med samhällets utveckling i stort eftersom det skapas i kommunikation mellan individ och föremål. Detta innebär en processuell växelverkan där individen tillskriver sammanhangen kring föremålen värden samtidigt som föremålens uttryck i denna kontext påverkar individen. Människorna använder även ting för inbördes kommunikation, då vi artikulerar såväl känslor som åsikter och önskemål genom föremål. Därför anser jag att människan och hennes natur inte kan beskrivas separerad från de ting som omger henne.

Tingens symbolvärde skiljer sig från individ till individ, den enskilda människans tolkning är beroende av hennes sociala och kulturella referenser. Men alla har någon slags relation till tingen. Det innebär att vad museerna än väljer att visa för föremål i sina utställningar så väcker det någon typ av reaktion hos besökarna, men om museimännen har kännedom om vilka reaktioner olika föremål kan väcka och vad det kan bero på så ges museet en större möjlighet att påverka besökarnas reaktioner. Ett exempel på sådan kunskap är hur museerna kan använda sig av vardagliga och samtida föremål för att framkalla ett större intresse hos besökarna. Sådana föremål är välkända för publiken, det kan bero på att det är något som de

själva ägt eller kommit i kontakt med på annat sätt, vilket innebär att den sortens ting har ett större symbolvärde för dem, oavsett vilka associationer de väcker.

Därför menar jag att det är viktigt att museerna även vågar visa upp och samla in föremål som väcker starka minnen och känslor, eftersom de kan öppna upp för diskussioner med nya inriktningar. Det kan vara föremål som på ett eller annat sätt laddats med starka upplevelser, av sorg eller saknad, av brustna löften eller onådda mål. Kort sagt, ting som upprör och berör. Vilka reaktioner de väcker hos besökarna är vanligen beroende av det tidsmässiga avståndet, ett historiskt eller mer allmängiltigt perspektiv upprör inte publiken på samma sätt som ett direkt tilltal och samtidsskildringar gör. Enligt mina informanter diskuteras de olika aspekterna hos laddade föremål flitigt ute på dagens museer, där jag tror att Anders Björklund och Eva Silvén's projekt har varit betydelsefulla. Den debatt som *Svåra saker* och *Adressat okänd* initierade har antagligen varit början på en rad förändringar inom museiväsendet. Jag anser dock att diskussionen om svåra saker och berättelser på landets museer inte kan få ett starkt fäste förrän de och andra institutioner erkänner sina egna felsteg, som tidigare insamlingsmetoder eller sin hantering av mänskliga lämningar. Först då är det tillåtet att lyfta fram andras. Jag har i min undersökning upptäckt att förhållningssättet och det praktiska arbetet med svåra saker kan skilja sig åt mellan olika museer beroende på hur insatta de är i diskussionen, museets insamlingspolicy och ekonomiska resurser då sådana produktioner kräver mer planering, kunskap och tid än andra, vilket antagligen även kräver en stor budget. Med planering menar jag att utställningar som behandlar svåra ämnen kräver stor eftertanke då de ofta balanserar på den fina linjen mellan avskräckande och tankeväckande.

Jag har i uppsatsen reflekterat över etnologins och museernas *förtrevligande*, en mångårig diskussion om den historieskrivning och verklighet som museerna presenterat, där människor och miljöer nästan genomgående framställts som sympatiska, välordnade och förnuftiga. Idag har emellertid den här situationen förändrats, åtskilliga etnologer ägnar sig åt, i olika mening, problematiska och starkt känsloladdade ämnen. Även inom den internationella musei- och kulturarvssektorn går det att se en motsvarande rörelse där flera museer på senare tid har dokumenterat samtida katastrofer och visat utställningar om komplicerade och konfliktladdade ämnen. En av museernas huvudsakliga uppgifter är att förmedla vår historia, få tingen att berätta. Det förflutna visualiseras i museiutställningen med hjälp av ett antal materiella objekt som medvetet har valts ut, eftersom en samling på ett eller annat sätt alltid är resultatet av självmedvetna val. Det är av yttersta vikt att de blivande museimännen

reflekterar över vilka val de gör samt har kännedom om sin egen roll i den historia som presenteras eftersom museimännens arbetsuppgifter medför att de har makten att utöva inflytande på den kollektiva berättelsen. Det har länge diskuterats, med start i projektet Samdok, hur dessa val ska se ut och motiveras. Dagens museer har en restriktiv hållning till insamlandet, vilket innebär att de vill samla in ett fåtal föremål som samtidigt kan berätta mycket om många människor. En sådan hållning medför att det som slutligen samlas in måste uppfylla alla krav på representativitet, jag anser att det på sätt och vis stänger dörren för det galna, spektakulära och misslyckade. Museerna har alltså själva omedvetet skapat en av de faktorer som hejdar en mångsidig dokumentation.

De fysiska tingen spelar en stor roll för människornas och samhällets minnen, då föremål och fotografier är goda hjälpmedel för minnesbearbetning. Det är sammanhanget som gör föremålen minnesvärda för människan och det innebär att museer och andra institutioner måste satsa på att dokumentera dessa sammanhang, vilket leder till att föremålens kringdokumentation blir allt viktigare. Ett smidigt sätt att lösa problematiken med sådan dokumentation är att samarbeta över ämnesgränserna, tvärvetenskapligt. Ett sådant samarbete är positivt då det kan hjälpa museerna att se sin verksamhet och sina samlingar med nya friska ögon. Det kan vara en svår uppgift att visa upp det postmoderna samhället enbart med föremål, eftersom massproduktionen innebär en ogreppbar mängd av objekt. Jag tror också att det kan vara så att den stora produktionen gör att föremål och dess referenssystem snabbt byts ut och blir så tidsbundna att de inte längre är begripliga utan nycklar. Det är museets uppgift att ta tillvara på och tillhandahålla dessa kodnycklar och därför måste tingen ibland ha hjälp av ord och bild, annars når budskapet inte fram till alla besökare. Här vill jag återigen trycka på hur viktigt det är att blivande museimän är medvetna om vilka kodnycklar de väljer att tillhandahålla.

Museernas utveckling mot en mer mångsidig verklighetsskildring bromsas bland annat genom att allmänheten fortfarande har kvar sin traditionella uppfattning om den museala verksamheten, vilket bekräftas av informanterna. Med det menar jag att så länge som arbetet med att förändra institutionernas funktioner sker utan direkt kontakt med besökarna får museerna inte heller in fler föremål eller berättelser som kan ligga till grund för utvecklingen. Det är först när museerna får publiken att förstå att det är deras egen samtid som ska dokumenteras som det blir betydelsefullt för allmänheten att berätta och kanske skänka saker till museer och arkiv. Då betyder individens minnesbilder inte längre endast något för henne

själv utan blir även en viktig del av det kollektiva minnet. Det medför att arbetet med att levandegöra historien ur ett individuellt perspektiv genast blir mycket lättare för framtidens museimän. Jag vill därför avsluta med ett citat som på ett utomordentligt sätt beskriver hur det postmoderna samhället borde betrakta historien, där det förflutna inte är något oföränderligt utan en del av nuet. "The past is not preserved and recalled, it is actively and continually constructed in the context of the present".¹¹²

¹¹² Wettstein 2006:31

9. Litteratur och källor

Litteratur

- Andersson, Sten 1985: "Tingens psykoanalys", i Andersson, Sten (red.), *Mellan människor och ting*, Göteborg: Bokförlaget Korpen
- Alfredsson, Henrik 2006: "Den problematiska berättelsen om en sked", i Blomberg, Elisabet (red.) *DIKforum nr. 13 2006*
- Bergman, Ingrid 1997: "Artur Hazelius, Nordiska museet och de första föremålsförvärven", i Bergman (red.) *Känn dig själv. Fataburen 1998*, Stockholm: Nordiska museets förlag
- Björklund, Anders & Silvé-Garnert, Eva 1996: "68 olika sätt att berätta en historia", i Björklund & Silvé-Garnert (red.), *Adressat okänd*, Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Bringéus, Nils-Arvid 1990: "Människan och föremålen", i Arvidsson, Alf (red.), *Människor och föremål. Etnologer om materiell kultur*, Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Brück, Ulla 1995: "Kommersialism och prylvärld. Hur får vår materiella tillvaro sin utformning –och hur kan den studeras?", i Daun, Åke (red.), *Ting, kultur och mening*, Stockholm: Nordiska museets förlag
- Daun, Åke 1995: "Inledning", i Daun, Åke (red.), *Ting, kultur och mening*, Stockholm: Nordiska museets förlag
- Ehn, Billy 1990: "Bönemattor och empanadas. Om föremålens etnifiering", i Arvidsson, Alf (red.), *Människor och föremål. Etnologer om materiell kultur*, Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Ehn, Billy 1992: "Människan genom föremålen.", i Silvé-Garnert, Eva (red.), *Tumme med tingen*, Stockholm: Nordiska museets förlag, Samdok
- Ehn, Billy & Klein, Barbro 1994: *Från erfarenhet till text. Om kulturvetenskaplig reflexivitet*, Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Ek, Sven B 1990: "Föremål som handling- exemplet kolonin", i Arvidsson, Alf (red.), *Människor och föremål. Etnologer om materiell kultur*, Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Ekarv, Margareta 1997: "Tingen glömmes aldrig", i Bergman, Ingrid (red.) *Känn dig själv. Fataburen 1998*, Stockholm: Nordiska museets förlag
- Gunnemark, Kerstin 2004: *Minnenas galleri – om minnesskåp och kulturarv*, Stockholm: Carlssons Bokförlag

Hammarlund-Larsson, Cecilia 1992: "Dokumentation och föremålsinsamling- en tillbakablick", i Silvé-Garnert, Eva (red.), *Tumme med tingen*, Stockholm: Nordiska museets förlag, Samdok

Kjerström Sjölin, Eva 2002: "Minnesnycklar", i Fredriksson, Cecilia (red.), *Tingsligheter*, Lund: Kulturen, Årsbok 2002

Kjerström Sjölin, Eva 2006: "Hem ljuva hem", i Åkesson, Lynn (red.), *Överflöd – mellan minnesvärt & bortglömt*, Lund: Kulturen

Kjellman, Gunilla 1993: *Varats oändliga tinglighet*, Stockholm: Carlssons Bokförlag

Klein, Barbro 1995: "Fragment och materialiserade minnen", i Daun, Åke (red.), *Ting, kultur och mening*, Stockholm: Nordiska museets förlag

Klang Eriksson, Eva 2002: "En tallrik minnessymbolik", i Fredriksson, Cecilia (red.), *Tingsligheter*, Lund: Kulturen, Årsbok 2002

Latour, Bruno 1998: *Artefaktens återkomst*, Stockholm: Neverius & Santérus

Löfgren, Orvar 1995: "Sakletarna. Om det materiellas betydelse i etnologin", i Daun, Åke (red.), *Ting, kultur och mening*, Stockholm: Nordiska museets förlag

Löfgren, Orvar 2002: "Minnessaker", i Fredriksson, Cecilia (red.), *Tingsligheter*, Lund: Kulturen, Årsbok 2002

Lönnqvist, Bo 1990: "När folkdräkten blev altartavla. Något om den kulturella konstruktionen av värden", i Arvidsson, Alf (red.), *Människor och föremål. Etnologer om materiell kultur*, Stockholm: Carlssons Bokförlag

Magnusson Staaf, Björn 2006: "Fantasin & museernas villkor – glömska, minne och framtid", i Åkesson, Lynn (red.), *Överflöd – mellan minnesvärt & bortglömt*, Lund: Kulturen

Nilsson, Gert 1985: "Vardagslivets scenografi", i Andersson, Sten (red.), *Mellan människor och ting*, Göteborg: Bokförlaget Korpen

Owman, Caroline 2006: "Nedbrytning pågår!", i Åkesson, Lynn (red.), *Överflöd – mellan minnesvärt & bortglömt*, Lund: Kulturen

Schönberg, Karin 2006: "Föremålen omkring mig – en värld av design", i Åkesson, Lynn (red.), *Överflöd – mellan minnesvärt & bortglömt*, Lund: Kulturen

Silvé-Garnert, Eva 1992: "Inledning. Tolka och förstå – samla och bevara", i Silvé-Garnert (red.), *Tumme med tingen*, Stockholm: Nordiska museets förlag, Samdok

Silvé-Garnert, Eva 1992: "Varulager eller magasinerad mening", i Silvé-Garnert (red.), *Tumme med tingen*, Stockholm: Nordiska museets förlag, Samdok

Silvé-Garnert, Eva 1995: "Sök det osynliga i det synliga. Om tingens bruk och betydelser", i Daun, Åke (red.), *Ting, kultur och mening*, Stockholm: Nordiska museets förlag

Silvén-Garnert, Eva 1996: "Tingen omkring en", i Storå, Nils (red.), *Etnologisk föremålsforskning. Rapport 6*, Åbo: Etnologiska institutionen vid Åbo akademi

Silvén, Eva och Björklund, Anders 2006: "Att spåra det svåra", i Silvén och Björklund (red.). *Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör*, Stockholm: Nordiska museets förlag

Stavenow-Hidemark, Elisabet 1992: "Föremålens betydelser", i Silvén-Garnert, Eva (red.), *Tumme med tingen*, Stockholm: Nordiska museets förlag, Samdok

Vilkuna, Janne 1996: "Museologiska tankar om föremål och föremålsforskning", i Storå, Nils (red.), *Etnologisk föremålsforskning. Rapport 6*, Åbo: Etnologiska institutionen vid Åbo akademi

Wettstein, Margit 2006: "*Plocka upp livet*", i Jacobson, Roger (red.), *Kulturella perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift nr. 2 2006. Årgång 15*.

Östling, Christine 1995: "Stumma vittnen eller berättande kvarlevor. Museiföremåls väsen och värde för etnologiska studier i historia", i Daun, Åke (red.), *Ting, kultur och mening*, Stockholm: Nordiska museets förlag

Källor

Folklivsarkivet vid Lunds Universitet (LUF)
Manuskriptarkivet
Intervjuer insamlade i Karlskrona, december 2006.

Brevväxling via e-post med intendent på Världskulturmuseet. I författarens ägo.

Övrigt

Dik-förbundets hemsida, 2007-02-08
<http://www.dik.se/www/dik/dikwebny.nsf/DIKDefaultDesignUNIDFrameset/B7C3ED8332B60443C1256A640049656B>

Hemsida för Attje, 2007-02-10
http://www.attje.com/besök/om_attje02.stm

Hemsida för Auschwitz-Birkenau State Museum, 2007-02-11
http://www.auschwitz-museum.oswiecim.pl/html/eng/muzeum/powstanie_muzeum.html

Hemsida för Vasamuseet, 2007-02-11
<http://www.vasamuseet.se/Vasamuseet/Skeppet/Historia/Forlisningen.aspx>